

Bediüzzaman Said Nursi'nin Düşüncesinde Makasid-ı Kur'ân

TAKDİM

Makasidu'l-Kur'ân dersleri, bilim dalında çalışan kişinin sağlam bir metodoloji geliştirmesini sağlar. Kur'an'ın maksatlarını araştırmak, Müslüman'ın tutarlı mentalitesinden beslenir. Müslüman mentalitesinin yaratılış kavramında ve tasavvurunda abesiyet yoktur, her sonucun bir sebebi vardır ve her şeyin yaratılışında bir esas sebep ve gaye vardır. Bu anlayış tereddüde imkan vermeyen emin bir ilmî tasavvura dayanır. Allah-u Teâlâ varlık âleminin yaratıcısıdır. İnsan ise, Hz.Adem'in neslinden gelen ve en son peygamber olan Hz. Muhammed'in insaniyetin en ideal hayatı yaşayabilmesi için getirdiği metod ve ilkeleri uygulayarak bu dünyada Allah'ın halifesi olma şerefine ulaşır. "Halife insan" kendinden emin ve tam bir tatmin ile varlığını bu tasavvura istinat ettirir.

Müslüman ferдин davranışlarına sınır koyan ve bu dünyada emniyet ve istikrarı sağlayan **Makâsıd-ı Şerianın beş umdesi** üzerinde ulema ehemmiyetle durdu. Makasid-ı Kur'an mevzuu, usul ve fıkıh çalışmaları esnasında ortaya çıkmasına rağmen, Makasid-ı Şeria üzerine çalışmalar o kadar yoğunlaştırıldı ki, diğer Makasid konularıyla birlikte Makasid-ı Kur'an da ihmale uğradı. Cuveynî, Gazali, Razi, Âmidî, İzzeddin İbn Abdusselâm, Şatibi ve çağdaş ulemadan Muhammed Tahir İbn Âşur, Zaruriyet, ihtiyacat ve tahsiniyattan oluşan Makasid-ı Şeria konusuyla ilgilendiler ve zaruriyatı da kişinin nefsinin, aklını, dinini, neslini ve malını koruması olarak tanımladılar. Makasid-ı Şeriayı Makasid-ı Kur'ân'ın kendisi olarak telâkki eden ulemanın yaptığı çalışmalar, yalnızca yukarıda sayılan makasidı ortaya çıkarıp açıklamaktan ibaret kaldı. Ulemanın sultanı İmam Ebu Muhammed İzzeddin İbn Abdusselam (ölümü: Hicri 660) Makasid-ı Kur'ân'ın büyük bir kısmının, "*Maslahatın ve maslahatın sebeplerinin kesbini emir, mefasit ve mefasidin sebeplerinin kesbini nehiy*" 2 kaidesinden ibaret olduğunu belirtti.

İbn Aşur'un dediği gibi: "*Araştırmalar, Makasid-ı İslâmdan, Şeriat adı altında toplanabilen adâb ve muamelat kanunlarının teşriine, yani Makasid-ı Şeriaya yöneldi. Çünkü şeriat, İslâmın maslahat, mefasit ve bu ikisi arasında yapılan tercihlerin tariflerinde gözetilen maksatlardan ibarettir. Bu durum, şeriat-ı İslâmiyenin diğer şeriatlere, kanunlara ve dünya düzenini korumak ve toplumu islâh etmek ile ilgili sosyal politikalara üstünlüğünü sergiler.*"³ Ulemanın zikrettiklerinden anlaşılıyor ki, "Makasid-ı Şeria" mükellef ferдин hareketlerine ve davranışlarına sınır koyan teşriin maksadıyla ilgilidir. Teşriin maksadı ise, teşriiden başka konuları içeren Kur'ân-ı Kerim'in maksatlarından yalnızca biridir. Başka bir deyişle, Makasid-ı Şeria, Makasid-ı Kur'ân'ın bir parçası için eklem görevi yapar, denilebilir.

Makasıd-ı Kur'ân umumidir, Makasıd-ı Şeria ise daha hususidir. Çünkü Makasıd-ı Şeria ferd-i vahid ve onun ferdiyetinin gerektirdiği kişisel teklif ve sorumluluk alanıyla ilgilidir. Buna karşı, halife olarak insan, cemaat olarak insan, ümmet olarak insan ve devlet olarak insan konularında Makasıd-ı Kur'ân yeterince açıklanmadı. Kanaatimce, ulemanın birçoğunun çalışmalarında Makasıd-ı Şeria doğrudan doğruya açık bir şekilde konu edildi. Bu durum vaktiyle Fıkıh alanında ve özellikle ibadet fikhında yapılan çalışmalarda oluşan aşırı yığılma ile tam bir uyum içerisindedir. Fıkıhtaki aşırı yığılmanın sebebi, Kur'ân ve sultan arasındaki veya fikrî otorite ile siyasî otorite arasındaki ayrılmadır.

Bu iki alandan her biri kendi yolunda gelişti. Sonuç olarak, fikri otoriteyi temsil eden ulema, sultanların dünyasını, onun tanzimini ve kâinata carî olan Allah'ın sünnetlerini konu edinmedikleri gibi, Kur'ân'ın maksatlarının açıkça görüldüğü yaşanan hayata, onun gerçeklerine ve kâinata dair olan Fıkıhı da ihmal ederek yalnızca ibadât fikhı ile meşgul oldular. Durum böyle olunca, bütün gayretler mükellef ferdin davranışlarını sınır altına alan teşrii maksatlarını ele alan çalışmalara yöneldi. Kur'ân-ı Kerim'i tefsir etmeye başlamadan önce müfessirin idrak etmesi gereken Makasıd-ı Kur'ân ulemanın şuurunda gizli kaldı, tefsir ameliyelerine yansımada. Makasıd-ı Kur'ân'ın ehemmiyeti daha büyük, tesiri daha derin olduğu halde, Makasıd-ı Şeria kadar önem verilmedi.

Makasıd-ı Şeriadan birisi olan "**akıl muhafazası**" konusunu ulema ele aldı. Meselâ Şatıbî şu sonuca ulaştı: "İfsat edici şeyleri almamak ve Şeriatın koyduğu hududa ve zecre riayet etmek suretiyle akıl muhafaza edilir. Ne Kur'ân'da ve ne de Sünnette aklın muhafazası konusunu açıkça ifade eden bir hükme rastlanmamaktadır. Dolayısıyla, zaruriyattan sayıldığı halde 'akıl muhafazası' hakkındaki hüküm ümmetin içtihadına bırakıldı. 4 "Veya akla zarar gelmesine mani olmak suretiyle akıl muhafaza edilir. Çünkü, aklın zarar görmesi, akıl sahibinin kendi davranışlarını kontrol edememesine neden olur. Şahsın sarhoş olmasının veya ümmetin fertleri arasında sarhoşluğa neden olan maddeleri ve diğer müfsidatın yayılmasının men' edilmesi, aklın muhafazası için alınan tedbirlere bir örnektir." 5 Kanaatimce, ulema yalnızca ferdi etkileyen maddi sarhoş edicilerden bahsetti. Fakat, daha büyük boyutlarda sarhoşluk veren, daha tehlikeli ve daha önemli olan, Müslüman akla musallat olmuş, "düşünce sarhoşluğundan" bahsetmediler. Müslüman akıl, ümmetin problemlerinden ve hayatın gerçeklerinden uzak bırakılarak daha çok cedelleşmede kullanılmaya teşvik edildi. Kur'ânî metnin haricinde kelâmî, felsefi ve batınî mezhepler ve içtihadî akideler tesis edildi. Sonra da Kur'ân'ın nassına müracaat edip bu içtihadî akidelerin savunulması amacıyla nasslarla oynandı. Bununla birlikte, Müslüman akıl, gramer kavgalarında ve Kur'ânî nassın güzelliğini ve i'cazını bulandıran kadim rivayetlerden bol miktarda toplanmasında da istihdam edildi... Kur'ân-ı Kerim'in maksadı bu mudur?!

Ümmetin mukadderatını, değerlerini ve prensiplerini eskiden olduğu gibi hâlâ da bozmayı amaçlayan sömürgeci Batı medeniyetinin âlem-i İslâmı istilâsını kolaylaştıran fikrî sarhoşluktan hiç bahsetmediler. Bütün bu gerçekleri nazar-ı itibara alarak şunu iddia edebilirim ki: Makasıd-ı Kur'ân, Makasıd-ı Şeriadan daha geneldir,

daha kapsamlıdır, Buna rağmen, Makasid-ı Kur'ân'a, Makasid-ı Şeriaya gösterilen ilgi kadar ilgi gösterilmedi.

Tefsir ameliyesi, Kur'ân-ı Kerim'in maksatlarını ortaya koymak için çaba göstermekten uzak kaldığı için, Allah'ın hidayetinin vahiy vasıtasıyla insanlara ulaşmasına engel teşkil eden meselelerle meşgul olmak zorunda kaldı. Müslüman akıl bu cedelleşmelere dalarak hidayete ulaşma konusunda insanlara ne kazandırdı? İsrailiyat hurafeleri ve mitoloji ile tefsir kitaplarını doldurmakla neyi gerçekleştirdi? Tefsirde Sufi batınî yorumlarla ne fayda sağlandı.? Tefsir ameliyesi, sınır olmayan meselelerin detaylarında boğuldu. Bu durum aslında tefsir ameliyesindeki bir zaafın göstergesidir. Kur'ânî hidayetin esas temellerini teşkil eden Makasid-ı Kur'ân'ı rehber edilmediği için tefsir ameliyesi bölünüp parçalandı. Bu ameliyenin Kur'ânî nass ile olan ilişkisi metod açısından bir disiplin altına alınmalıdır. Tefsir, Kur'ân'ın maksatlarının gerçekleştirilmesi için yapılmalıdır ki, Allah'ın (c.c.) vahyini göndermesindeki amaç da zaten bu maksatlar içindir.

Bence, Kur'ân-ı Kerim'in maksatlarını ve umumî hedeflerini beyan etmek, Kur'ân'ın tefsirinde vazgeçilmez bir zaruret, esasa müteallik bir amel ve mühim bir kaidedir. Böylece, Kur'ân'ı tefsir eden kimse, okuyucusunu âlet ilimleriyle meşgul etmek yerine, onun en geniş anlamında Allah'a ubudiyetine imkân tanır ve Kur'ân-ı Kerim'in metodu üzerine oturtulmuş bir İslâm medeniyetinin tesisine rehberlik eder.

*Bu çalışmamızı bir **giriş, dört bölüm ve bir sonuç** şeklinde kısaca takdim edeceğiz. Giriş bölümünde, Makasid-ı Kur'ân hakkında ulemanın görüşlerinin tarihi kaynaklarının detaylarını araştırmadan kronolojik sıralama içinde sunacağız. Önce Kur'ân'ın maksatlarının mahiyetini, hacmini ve bu maksatları tespitlerinin gerisinde yatan sebepleri izah edeceğiz. Daha sonra da, Nursî'nin eserlerinde zikrettiği maksatların, diğer ulemanın tespit ettikleri maksatlar karşısındaki mevkiini ele alacağız. Çalışmamızın esasını teşkil eden dört bölümü, Nursî'nin düşüncesindeki Makasid-ı Kur'ân'ın farklı düzeylerde değerlendirilmesine tahsis edeceğiz.*

Nursî'nin düşüncesinde Makasid-ı Kur'ân'ın yerinin ne olduğunu ve tespit edilen maksatları bilmenin ve idrak etmenin ne kazandırdığını açıklayabilmek için bu çalışmamız, Risale-i Nur'u bir incelemeye tabi tutacaktır. Sonuç bölümü ise, çıkarılan önemli neticeleri ihtiva edecektir.

GİRİŞ

MAKASID-I KUR'ÂN HAKKINDA ULEMANIN GÖRÜŞLERİ

1. Ebu Hamid el-Gazali (ölümü: Hicri 515)

İmam Ebu Hamid el-Gazali, "*İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn*" ve "*Cevâhirü'l-Kur'ân*" kitaplarında,

Kur'ân'ın küllî hedefinin ve en büyük maksadının marifetullahı beyan etmek olduğunu ve aslında bütün ilimlerin bu marifetten çıktığını savundu. "Cevahirü'l-Kur'ân" kitabının İkinci Bölümünde Kur'ân'ın maksatlarını ve cevherlerini tespit edip bunları altı bölüme ayırdı: Bunların üçü aslî ve önemli olanlardır. Diğer üçü ise ikinci derecede önemli ve ilk üçün mütemmimidirler. *Kur'ân'ın nihaî maksadı, kulları, Cebbar olan Yüce Rablerine davet etmektir.* Bu bağlamda Kur'ân'ın sureleri altı nev'e tahsis edilmiştir: Üç aslîdir ki bunlar: Kendisine davet edilenin kim olduğunu kullarına bildirmek; Allah'a sülûk için takip edilmesi gereken sırat-ı müstakimin tarifi; O'na ulaşmadaki halin tarifi. Diğer üçü ise tamamlayıcı mahiyettedir ki bunlar da: Davete icabet edenlerin hallerini ve bu kişiler üzerinde tecelli eden Allah'ın san'atının lâtifelerini tavsif etme; inkarcıların hallerini anlatma ve onların rezilliğini ve hakikat karşısındaki direnişleri ve itirazlarındaki cehaleti sergileme; Allah'a sülûk yolundaki menzillerin nasıl tesis edileceğini ve bu yolda gerekli azığın, istidat ve uyanıklığın nasıl temin edileceğini öğretmedir. 6

Gazali bu maksatları detaylı bir şekilde inceleyip on kısma ayırır: Zat'ın zikri, sıfatların zikri, fiillerin zikri, ahiretin zikri, sırat-ı mustakimin zikri, evliyanın hallerinin zikri, düşmanların hallerinin zikri, kâfirlerin itirazlarının zikri, hududun ve ahkâmın zikri.7 Gariptir ki, İmam Gazali burada nübüvvetten açıkça bahsetmeyip, yukarıda saydığı maksatlar içinde derç olduğunu veya onlara tabi olduğunu kabul eder.

İnsanın aslî vazifesi marifetullahı erişmektir. Ferdin tasavvuru ve davranışı bu marifetin sonucunda istikamet kazanır. Yukarıdaki tarif, Makasid-ı Kur'ân'ın, mükellef ferd olan insana marifetullah yönüyle taallukunu gösterir. Dolayısıyla, Makasid-ı Kur'ân'ın esas hedefinin, doğru bir şekilde Allah'a itikad etmek ve mevcudat alemi hakkında hak bir tasavvurun marifetini sağlamak olduğu söylenebilir. Bu iki hedef dışındaki her şey, Kur'ân'ın esas hedeflerine ikinci derecede önemli olarak girer. Bu maksatların nihaî hedefi, Yaraticısını tanıtarak ferdi, imanî kemalâta ve yüceliğe ulaştırmaktır. Makasid-ı Kur'ân'ı böyle bir eğilimle yorumlamak, Kur'ân'ın küllî maksatlarını, Müsbet yönüyle sufî bir anlayışa hasretti. El-Gazalî'nin (Rahmetullahi aleyh) çalışmasında vahyin rehberliğinde dünyanın imari meselesi müphem kaldı.

2. Fahreddin Muhammed İbn Ömer el-Razi (ölümü: Hicri 606)

Ulemamızın bir çoğu Kur'ân'da esas maksadın doğru tasavvur olduğunu açıkça ifade etmek yerine, haklı olarak bunu bilfiil beyan ettiler. İmam Fahreddin Razi'de de bu tavır görülmektedir. Kur'ân'ın dört mesele etrafında döndüğünü söyledi: **İlahiyat, nübüvvet, ahiret, ve kaza ve kader.** Kur'ân'ın bütününde kastedilen bunlardır. 8 Râzi'nin en çok üzerinde durduğu ilk üç maksattır. Esas itibarıyla Kur'ân-ı Kerîm'in tümünden kastedilenin bu üç maksat olduğunu muhaliflere karşı savunma yapmak için aklî delillerini de ileri sürer. 9 Râzi'nin, Kur'ân'ın küllî maksatlarını bu şekilde belirlemesindeki tavrı, İslâmî düşünce mezhepleri arasındaki fikri sürtüşmeye- özellikle Mutezile'ye-muhalif düşerek, Müslüman ferdin küllî tasavvurunu Eş'ari nokta-i nazara uygun bir tarzda düzeltmeyi hedefler.

3. Ebu İshak İbrahim İbn-i Musa el-Şatibî (ölümü: hicri 790)

İman Şatibî, İmam Razî'nin zikrettiği Kur'ân'ın maksatlarını, Mekki surelerin çoğunun maksatlarının oluşturduğunu kabul eder. Onların şu üç maksadı kapsadığını söyler: **Vahdaniyet, nübüvvet ve öldükten sonra dirilmek.** Bu maksatlar aslında tek bir mânâ ihtiva eder ve o da Allah-ü Teâla'ya ibadete davet etmektir. 10 Bu temel küllî maksat, İmam el-Gazalî'nin daha önce dile getirdiği maksadın içeriğini ifade eder. Bu nedenle Şatibî bu konuda çok fazla bir şey söylemez. Şatibî, Mekki surelerin çoğu istisna edilirse, Kur'ân-ı Kerim'in makasid-ı Şeriaya ve Makasid-ı Şeria alanına giren zaruriyat, ihtiyacat ve tahsiniyat konularına müteveccih olduğunu ileri sürer. Şatibi'nin tesbit ettiği bu Makasid-ı Şeriaya öyle büyük bir ilgi gösterildi ki, sonunda muhkem ilmi bir nazariye haline geldi. Makasid konusunun geliştirilmesinde ve fıkıh ve İslâmî teşride kullanılmasında bu nazariye, takip edilebilen bir model olma şerefine lâyık oldu.

4. Ahmed Şah Veliyyullah el-Dehlevî (ölümü: Hicri 1176)

Şeyh Ahmed Şah Veliyyullah el-Dehlevî'ye göre Kur'ân'ın açık ifadesini bulmuş mânâları beş ilimden ibarettir: Ahkam ilmi, tartışma ve dalalet fırkalarını red ilmi, Allah-u Teâla'nın günlerini, yani Allah'u Teâlâ'nın yarattığı mutileri mükâfatlandırma ve mücrimleri cezalandırma vakıalarını hatırlatma ilmi, ölüm ve sonrasındaki haşri ve neşri hatırlatma ilmi... 11

Kur'ân'da açık ifadesini bulmuş bu mânâlar, yukarıda zikredilen ilimlerde tecelli etmesi mümkün olan gayeler ve maksatlar anlamına gelir. Şeyh Dehlevî'nin zikrettikleri, Makasid-ı Şeria'nın muhteviyatındandır. İlki olan ahkam ilmi ile kastedilen de budur. Beşinci ilim ise ahiret hayatı maksadını içerir. Ortadaki üç ilim ise, İman el-Gazalî'nin zikrettiği üç mütemmim usûl içinde bulunur. Şeklen de, içeriği ile de, Şeyh Dehlevî (rahimehullah), el-Gazalî'nin zikrettiklerine fazla bir şey ilâve etmez.

5. Muhammed Abduh (ölümü: Hicri 1323).

Üstad İmam Muhammed Abduh'a göre Kur'ân şu gelecek maksatlar için indirildi: **Birincisi, tevhiddir. İkincisi,** Kur'ân'a sarılana güzel bir mükâfat vadetmesi ve **müjdelemesi** ve Kur'ân'a sarılmayanı da ceza ile tehdit etmesi ve **sakındırmasıdır. Üçüncüsü,** tevhid ile kalbleri ihya eden ve onu nefislerde sabit kılan **ibadettir. Dördüncüsü,** saadet yolunu ve dünya ve ahiret nimetlerine ulaştıran o yolda **nasıl seyr edileceğini beyan** etmesidir. **Beşincisi,** Allah'ın koyduğu sınırları tanıyan ve O'nun dininin ahkâmlarına uyanların kıssaları ve koyduğu hududu aşanların ve hükümlerini açıkça reddedenlerin haberleri zikredilen tâ ki, ibret alınsın, Muhsinlerin yolu seçilsin ve insan topluluğunda hâkim olan Allah 'ın sünneti bilinsin.¹² Bu maksatlar da el-Gazalî'nin belirlediği Makasid-ı Kur'ân'dan çıkartılabilir. Kur'ân'ın küllî maksatlarını tesbitte ikisi de ittifak ettiler, fakat Abduh'un bu maksatları beyan ve arz etmedeki uslûbu ve Kur'ân-ı Kerîm'i tefsir etme ameliyesinde kullanışı el-Gazalî'ninkinden farklıdır. Şu kadarından emin

olabiliriz ki, Üstad İmam Abduh, yaptığı tefsirde belirlediği maksatlara daha fazla sadık kalmaya çalıştı.

6. Muhammed Reşid Rıza (ölümü: Hicri 1355)

Şeyh Muhammed Reşid Rıza çalışmalarında Makasid-ı Kur'ân'a önemli bir yer ayırdı. "*El-Vahy'ul-Muhammed*" isimli eserinde bu maksatları detaylı bir şekilde inceledi. Kendinden önceki ulemanın konu ile ilgili beyan ettikleri tüm bilgileri kavrayıp kendi çalışmasında nakletti. Şeyh Rıza, Makasid-ı Kur'ân'ı on temel gayeye tasnif etti: 13

Birincisi: Dinin rükünlerini beyan: **tevhid, ahiret ve hesap, amel-i salih.**

İkincisi: Nübüvvet ve risaletin fonksiyonlarını ve peygamberlerin vazifelerini beyan.

Üçüncüsü: İslâm'ın, fitrat-ı selime, akıl, fikir, ilim, hikmet, fıkıh(anlama), bürhan, hüccet, iç muhasebe ve vicdan, hürriyet ve istiklâl dini olduğunu beyan.

Dördüncüsü: Ümmetin birliği, insan cinsinin birliği, dinin birliği, adalette eşitlik sağlayan teşriin birliği, manevi kardeşliğin ve ubudiyette eşitliğin birliği, uluslararası siyasi uyruk birliği, hukuk önünde birlik ve dil birliğinden oluşan sekiz birlik vasıtasıyla **insanî, sosyal, politik ve millî islâhın beyanı.**

Beşincisi: İslâm'da sorumlulukların ve yasakların umumî meziyetlerinin beyanı.

Altıncısı: İslâmın uluslararası politika hususundaki hükmünün beyanı: Bu hükmün çeşitleri, temelleri ve umumî usûlleri:

Yedincisi: mali durumun ıslahının beyanı.

Sekizincisi: Savaş nizamının ıslahı ve onun kötülüklerinin ve felsefesinin def'i.

Dokuzuncusu: Kadınlara tüm insanî, dinî ve medenî hakların verilmesi.

Onuncusu: Köle azat etme konusunda İslâm'ın getirdiği hidayet beyanı vs. Bu maksatlar iki meselede özetlenebilir.

Birincisi: Yaratıcı Allah'ın, Yaratıcıya delâlet eden kâinat ve yaratılan halife insanın doğru tasavvurunu beyan etme. Bu meseleyi daha önce ulema genel olarak beyan ettiler. **İkincisi:** Yeryüzünün imarı ve şeriatın düzenlenmesi ve rehberliği ile hayatın çeşitli alanlarında tanzimi. Diğer medeniyetlerle ilişkilerinde ümmetin karşılaştığı aykırı görüşlere karşı güçlü bir şekilde mukabele edebilmesi için Makasid-ı Kur'ân tafsilen izah edildi. Bu maksatlar yaşanan hayatta gerçekleşmesi arzu edilen şeylere

tam cevap verir ve cevap vermeye lâyıktır da. Çünkü onlar batılın hiçbir surette müdahalesi mümkün olmayan Allah'ın peygamberi Muhammed'e (s.a.v.) gönderdiği vahiyde tanzime dilmişlerdir.

7. Muhammed Tahir İbn Âşûr (ölümü: Hicri 1393).

Şeyh Reşid Rıza'nın fikirlerini, Üstad Şeyh Muhammed Tahir İbn Âşûr daha açık bir şekilde şöyle ifade etti: "Kur'ân'ın en yüce maksadı, ferdin, cemaatin ve medeniyetin hallerini ıslah etmektir. Ferdin ıslahı öncelikle nefsin terbiyesi ve tezkiyesi üzerine bina edilir ki bu da itikadın ıslahı ile mümkündür. Çünkü itikat, âdâb ve düşüncenin kaynağıdır. Daha sonra da sırrın ıslahı gelir. Sır ise, namaz gibi zahiri ibadetler ve kibri, kini ve cismaniyetin terki ile ahlâklanmak gibi batinî ibadetlerdir.

Cemaatin ıslahına gelince, bu her şeyden önce ferdin ıslahı ile mümkün olur. Çünkü fertler toplumun cüzleridir ve kül ancak cüzlerin ıslahı ile ıslah olunabilir. Bundan başka üzerinde durulması gereken bir durum daha vardır ki, o da, hırslarını ve nefsanî duygularını sınırlamak suretiyle, insanların birbirleriyle olan ilişkilerini disipline etmektir. Bu ise muamelât ilmidir ki, ulema dilinde medeni siyaset olarak tabir edilir.

Medeniyetin ıslahı ise daha geniş bir alanı içerir. Çünkü medeniyetin ıslahı, âlem-i İslâmın nizamını korumak, her toplumun maslahatını gözeterek cemaatların ve bölgelerin arasındaki ilişkileri düzenlemek, İslâmın küllî maslahatlarına riayet etmek ve sınırlı bir maslahatın daha kapsamlı bir maslahat ile çatışması durumunda, daha kapsamlı olanı korumak ile ilgilidir. Bu da, medeniyet ilmi ve içtimaiyat ilmi (Sosyoloji) olarak adlandırılır." 14

İbn Âşûr, Kur'ân'ın küllî maksadını detaylı bir incelemeye tabi tuttuktan sonra sekiz bölüme ayırır: **Birincisi:** İtikadın ıslahı ve akli doğru yolda eğitmek.

İkincisi: Ahlâkı güzelleştirmek.

Üçüncüsü: Umumî ve hususî hükümlerden oluşan teşridir.

Dördüncüsü: Ümmetin yönetimidir ki, Kur'ân'da önemli bir konudur. Yönetimden maksat ümmetin ıslahı ve düzenin korunmasıdır.

Beşincisi: Geçmiş ümmetlerin haberlerini ve kıssalarını, iyi hallerinden örnek almak ve kötülüklerinden de sakındırmak için bahsetmektir.

Altıncısı: Muhatabını, Şeriatı anlayıp benimsemesi için, yaşadığı çağın şartlarına uygun bir tarzda eğitip onu yaymaya ehil kılmak. Bu da Şeriatlar ilmi ve Ahkâm ilmidir. Ehl-i kitabın Araplarla karışmış olanlarının öğrenmek istedikleri asıl ilimler bunlardır. Kur'ân, bu ilimlere, akli ölçülü kullanma hikmetini, ehl-i dalâlet ile mücadele tekniğinde ve onları düşünmeye davet etmede doğru istidlâlin nasıl yapılacağı eğitimini ilâve etti.

Yedincisi: Nasihatler, korkutma, sakındırma ve müjdelemedir. Bu bölüm, mükâfat ve mücazât ve aynı zamanda muannitlere karşı tartışma ve mücadele ayetlerini ihtiva eder. Bu konu da, terğib ve terhip bölümünü oluşturur.

Sekizincisi: Peygamber (s.a.v.) in sıdkına âyet olmak üzere Kur'ân'ın mucizeliğidir. Çünkü itirazlara karşı ispat, mucizenin delil olarak kullanılmasını gerektirir.¹⁵

Bu çalışma, Kur'ân'ın küllî maksatlarının düzenli ve muhkem bir araştırmasıdır. Ümmetin maruz kaldığı krizler ve muhalif medeniyetlerin itirazlarına karşı duyulmuş bir mesuliyet hissinden doğmuştur. Ebu Hâmid el-Gazalî'nin sözlerinin izlerine rastlanır ve onun ekolünün canlı bir temsilcisidir. Nass ile o nassın indiği ortam arasında münasebetin sağlamaştırılması amacına uygun olarak İbn Âşûr'un kullandığı "*medeniyetin ıslahı*" ifadesi, Kur'ân'ın insanlığa indirilme gayesini belîğ bir tarzda dile getirir. Nassın indiği ortamdan, psikolojik, sosyal ve eğitim ortamını veya insan davranışlarının ve her türlü alanla ilgili faaliyetlerinin laboratuvarı olan çevreyi kastediyorum. Kanaatimce, İbni Âşûr'un çalışmasındaki önemli nokta şudur: Kur'ân'ın maksatlarını öyle zekice kullandı ki, Kur'ân-ı Kerim'i tefsir amelîyesinde bu maksatlar açıkça tezahür etti. Böylece, Müslüman aklın aslına uygun hâle getirilmesi, hilâfet görevini ifa etmesi, ubudiyetin mukteziyatının gerçekleştirilmesi ve insanî medeniyetin ıslahı için aklın üstlenmesi gereken vazifeleri ve öncelikleri belirlenmiş oldu.

8. Eb'ul-Alâ el-Mevdudî (ölümü, Hicri 1400)

el-Mevdudî'ye göre Kur'ân'ın daveti, Allah-u Teâlâ'nın, Vâhid ve Ehad, Rabb, Ferd ve Samed olduğunu, O'ndan başka ilâh ve Rabb olmadığını, ulûhiyetinde ve rububiyetinde hiçbir şeriki bulunmadığını ihtiva eder. 16 Kur'ân'ı okuyan ve ayetlerine dikkat eden, Kur'ân-ı Kerim'in ancak dört terim etrafında dönmek üzere indirildiğini hisseder: İlâh, Rab, ibadet ve din. Kur'ân'ı çalışan kimse, ancak Makasid-ı Kur'ân'ı temsil eden bu terimleri bilmekle Kur'ân'ın doğru mânâlarını anlayabilir.¹⁷ El-Mevdudî'nin görüşü, Kur'ân'ı Kerim'in ayetlerinde yayılmış bu terimlerin doğru itikadî tasavvurunu bina etmeye yöneliktir. Tasavvurun ıslahı ise, daha önce gelen ulemanın üzerinde durduğu bir konudur.

9. Muhammed el-Gazalî (ölümü, Hicri 1416)

Şeyh Muhammed el-Gazalî (rahimehullah)nin dediği gibi, Kur'ân-ı Kerîm mânâ yönünden çok zengin ve surelerinin sayısı çok olmakla beraber beş eksen etrafında döndüğü söylenebilir. Kur'ân-ı Kerîm'in küllî ve umumî hedeflerini oluşturan bu eksenler şunlardır: Vâhid olan Allah, Yaratıcısına delâlet eden kâinat, Kur'ânî kıssalar, haşir ve hesap günü, terbiye ve teşridir.¹⁸ Bu eksenler Makasid-ı Kur'ân'ı ve içeriklerini ifade ederler. Bununla birlikte, Kur'ân'ın içeriğinin bu maksatlardan

ibaret olduğunu söylemek doğru değildir. Çünkü bu eksenlerin başka bir şekilde ifade edilmeleri gayet mümkündür:

NURSÎ'NİN DÜŞÜNÇESİNDE MAKASID-I KUR'ÂN

Giriş:

Çağdaş düşünürler arasında **Makasid-ı Kur'ân** konusunda en fazla gayret gösteren muhtemelen Bediüzzaman Said Nursî'dir. Nursî çalışmalarında kendinden önce gelen, *Ebu Hâmid el-Gazalî, Fahreddin el-Râzî ve Ebu İshak el-Şatibî* gibi ulemaları hem tasdik eder ve hem de konunun detaylarına iner. Bununla beraber, Makasid-ı Kur'ân konusunda, bu çalışmanızda da görüleceği gibi, kendisinden önce kimsenin ele almadığı diğer bazı meseleleri de izah eder.

Nursî, Makasid-ı Kur'ân'ın kapsamının boyutlarını, tabiatını, Kur'ân'ın metodunu anlama açısından gerekli olan marifetinden hasıl olan esaslarını ve Kur'ân'ın i'câzının ortaya çıkmasındaki etkilerini ele alır. Sonra, aşağıda sunacağımız şekilde, **Makasid-ı Kur'ân'ı dört esas konuya ayırarak inceler:**

Birinci Konu: Küllî maksat.

İkinci Konu: Kur'ân-ı Kerim'in dört esas maksadı.

Üçüncü Konu: Kur'ânî surelerin maksatları.

Dördüncü Konu: Kur'ân-i ayetlerin maksatları.

Daha sonra Nursî, çeşitli meselelerdeki maksatlardan bahsetti ki, bunları da Kur'ân'ın kapsamlı maksatlarına dahil eder ve bu maksatlar hakkında da tafsilli bilgi verir. Nursî'nin çalışmasının çoğunun, Makasid-ı Kur'ân'ın dört esasına **-tevhid, nübüvvet, haşir ve adalet-** yönelik olduğunu belirtmemizde fayda vardır.

Kur'ânî Maksatların Kapsamı ve Tabiatı

Nursî'nin yaptığı Kur'ân-ı Kerîm'in tafsilli tarifine dikkat edersek, bu tarifin **Makasid-ı Kur'ân**'ın tümünü **-tevhid, haşir, nübüvvet ve adalet-** kapsadığını görürüz. Vahiy kitabının bu kapsamlı tarifi, Kur'ân'ın, âlem kitabının veya vücut ve kâinat kitabının tefsiri olarak görülmesi temel prensibine dayanır. Makasid-ı Kur'ân'da dikkat edilmesi gereken en önemli husus, bu maksatların ihtiva ettiği kapsamlarıdır. Nursî'nin Kur'ân tarifinde kapsam en geniş şekilde tutulmuştur. Ayrıca Nursî, adalet maksadına değişik yönlerden büyük önem verir. Çünkü Nursî'ye göre Kur'ân, insanlık için hakiki hikmetin temsilci ve gerçekleştiricisidir; beşeri, yaratılış maksadına hidayet ve irşat eder; o bir hikmet, dua ve ubudiyet kitabıdır; emir ve davet kitabıdır; insana ve insaniyete zikir ve fikir kitabıdır. Nursî'nin tavsif ettiği gibi, bu kitap, insanın tüm manevî ihtiyaçlarını karşılar.¹⁹

Bu dört maksadın kapsamı, Kur'ânî hitabın umumî kapsamıyla ahenk içindedir. Aslında Kur'ân, bu maksatları beyan için geldi. Nursî'ye göre Kur'ân, insanı ve vazifesini, kâinatı ve Yaraticısını, gökleri ve yeri, dünyayı ve ahireti, geçmişi ve geleceği, ezeli ve ebedi ilgilendiren tüm küllî konuları hitabı içine alır. Bunlara ilâveten, Kur'ân hitabına, insanın nutfeden yaratılmasından tâ kabre girmesine, yeme, uyku âdâbından tâ kaza ve kadar konularına, âlemin altı günde yaratılmasından tâ rüzgârın esmesinin vazifelerine kadar, bunlar gibi esaslı konuları da ekler. 20 Kur'ân, insanın ihtiyacı dahilinde olan hiçbir küllî meseleyi ihmal etmez. Bu husus Allah'u Teâlâ'nın şu sözlerinde de tasdik edilir.

"Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık." (En'am, 6:38) ve

"Biz Kur'ân'ı her şeyin apaçık bir beyanı olarak sana indirdik." (Nahl, 16:89).

Bu gibi küllî meseleler ve umumî prensipler, insan ile doğrudan ilgili olan Kur'ânî hitabın konusunu ve temel kaziyelerini oluşturur.

[Nursî](#), bu maksatlardaki dengenin tabiatından bahseder ve der ki: Kur'ân'ın maksatları ve gayelerindeki harika camiiyeti, fitratın düsturlarına ve kanunlarına hem muvafık olacak ve hem de onlarla ittifak edecek şekilde dâima bir dengeyi gözeterek, mizan ve tevazünü muhafaza eder.²¹ Kur'ân'ın daima küllî maksatları hedef aldığını ortaya koyan bu ifade, varlık âlemindeki nizamda hâkim olan kanunlar ve sünnetullah ile insanın fitratı arasındaki küllî ahengi açıkça belirtmek üzere dikkatli bir şekilde kullanılmıştır. İnsan fitratı ile kâinatın nizamı arasındaki bu küllî ahenk, Kur'ân'ın maksatlarıyla örtüşür. Allah'ın Kur'ânî âyetleri nasıl Onun vahdaniyetine delâlet ederse, Allah'ın tekvinî âyetleri dahi Onu tekit eder, Ona delâlet eder ve Onu kasteder.

Makasid-ı Kur'ân'ın Marifetinden Hasıl Olan Usulle İlgili Esaslar

Kur'ân'ı anlama ve gereğini uygulama usulünde Nursî önemli bir esası, Makasid-ı Kur'ân'ın marifeti üzerine bina eder. Bu önemli esas da şudur: Saymış olduğu dört maksat dışındaki her şey, o maksatlara vesilelerdir. Kur'ân'da zikredilen kâinatla ilgili meselelerin, çağdaş bilimin keşfettiği kevnî âyetlerin veya cüz'î olayların hepsi istidraden, bizzat kendileri için değil, bir başka maksada hizmet etmek için, yani, Kur'ân'ın küllî maksatlarına ulaştırması amacıyla zikredilmiş vesilelerdir. Kur'ân insanların umumuna muhatap olduğu için, umumun hepsinin de bu meseleleri idrak etmesi beklenmediğinden, küllî maksatlar icmal ile kısaca beyan edilir, fazla detaylı bilgi verilmez. Nursî şöyle der:

"Bu itibarla, vesilelerde yapılacak tafsilât, ol babdaki kavâide muhaliftir. Çünkü mâlâyaniyle iştigal, maksadı geri bırakıyor. Bunun içindir ki, bazı

mesâil-i kevnîyede Kur'ân-ı Mucizü'l-Beyan ihmal veya ipham veya icmal yapmıştır. Ve keza, Kur'ân'ın muhataplarından kısm-ı ekseri avâm'dır. Avâm sınıfının hakaik-i ilâhiyenin ince ve müşkül kısmına fehimleri kadir değildir. Ancak, temsil ve icmallerle fehimlerine aykınlaştırmak lâzımdır. Bunun içindir ki, Kur'ân, kesretle temsilleri zikrediyor." 22

[Nursî](#), dağılmış Müslüman aklı toparlama ve onu terbiye hususunda oldukça istekli görünüyor. Çünkü geçmişte öyle ilmî müfessirler vardığı, bunlar, meselâ, yalnızca "sema" ve "arz" kelimeleri Kur'ân'da zikredildi diye sınırı olmayan meselelere dalıp gittiler; cüz'î detayların izahında boğulup Makasid-ı Kur'ân'ı gözetmekten uzak kaldılar. Makasid-ı Kur'ân tafsilleri önemsemediği halde, müfessirlerin yanı sıra Kelâm uleması muhtelif meselelerinde, mutasavvıflar, fıkıh ve usul ulemaları, filozoflar... hepsi tafsillerde boğuldular. Kur'ân'da cüz'î meselelerin veya kâinatın zikredilmesinin hedefi, temel maksatları yerleştirmedir ki, Kur'ân'ı anlamaya çalışan kişinin bütün himmet ve gayretini bu temel maksatlara hasretmesi gerekir. **Nursî der ki:**

"O meclis-i âlî-i Kur'ânî'ye girmiş olan kâinatın her ferdi **dört vazife** ile muvazzaftır.

Birinci: intizam ve ittifak ile Sultan-ı Ezel'in saltanatını ilân...

İkincisi: Her biri birer fenn-i hakikînin mevzu ve müntehabı olduklarından İslâmiyet fûnun-u hakikiyenin zübdesi olduğunu izhar...

Üçüncüsü: Her biri birer nev'in numunesi olduklarından hilkatte câri olan kavânin ve nevâmis-i İlâhiyeye İslâmiyeti tatbik ve mutabık olduğunu ispat... tâ o nevâmis-i fitriyenin imdadıyla İslâmiyet neşvünema bulsun. Evet, bu hasiyetle Din-i mübîn-i İslâm; sair hevâ ve heves içinde muallak ve medetsiz, bazen ışık ve bazen zulmet veren ve çabuk tagayyüre yüz tutan dinlerden mümtaz ve serfirazdır.

Dördüncüsü: Her biri birer hakikatin numunesi olduklarından, efkârı hakaik cihetine tevcih ve teşvik ve tenbih etmektir. Ezcümle: Kur'ân'da kasem ile temeyyüz etmiş olan ecrâm-ı ulviye ve süfliyeyi tefekkürden gaflet edenleri daima ikaz ederler. Evet, kasemat-ı Kur'ânîye nevm-i gaflete dalanlara Kar'ul-asâdır."23

Kur'ân'ın İ'câzında Maksatların Etkisi

[Nursî](#), metodla ilgili bir ameliye olan Makasîd-ı Kur'ân ile i'câz-ı Kur'ân arasında bağlantı kurma konusunda çok gayret gösterir. Çünkü bu metodoloji ameliyesinin, i'caz ve maksat ile ilgili çalışmaları yönlendirmede apaçık bir etkisi vardır. Nursî, i'caz-ı Kur'ân'ın tezahürlerinden yalnız bir tanesinin Makasîd-ı Kur'ân olduğunu savunur. Çünkü Kur'ân'ın gerçekleştirmek istediği şey çok geniştir, maksatlarda ve gayelerde harika kapsamlılığı ve camiiyeti vardır. Kâinatın ve hayatın nizamı içerisinde doğru tasavvur için bina edilmiş maksatları plânlamada üstün bir dikkate sahiptir. Konuyu Nursî şöyle dile getirir.

"...ve saadet-i dareyne dair ve hilkat-i kâinatın neticelerine ve ondaki Rabbanî maksatlara ait mesâili ve o muhatabın bütün hakaik-ı İslâmiyeyi taşıyan en yüksek ve en geniş olan imanını beyan ve izah eden ve koca kâinatı bir harita, bir saat, bir hâne gibi her tarafını gösterip, çevirip, onları yapan sanatkârı tavriyle ifade ve tâlim eden Kur'ân-ı Mu'ciz'il-Beyan'ın elbette mislini getirmek mümkün değildir ve derece-i i'câzına yetiştirilmez." 24

Kur'ân-ı Kerim'in, makasîdî mutlak bir surette ihata ediyor olması, onun mucizevî kelâmullah olduğunun bir delilidir. Çünkü beşerî akıl bu maksatların beyanını ihata edemez. Aklın araştırma ve incelemede bulunma alanını, onun var edilmiş maksadî çerçevesi içerisinde sınırlamakla Kur'ân, akli tabii yerine koyar. Daha önce, Nursî'ye göre Makasîd-ı Kur'ân'ın camiiyetinin kapsamlı bir harika tabiata sahip olduğunu gösterdik. Bu bölümde ise, kevnî ilimlerin tüm hülâsalarını, maarif-i İlâhiyenin bütün fihristlerini, insanın şahsî ve sosyal hayatının bütün faydalı düsturlarını, kâinatın âlî hikmetinin nuranî kanunlarını Makasîd-ı Kur'ân'ın kapsamı içerisine almakla Nursî, Kur'ân'ın i'cazî bir tezahüre sahip olduğunu söyler. Bu geniş kapsama rağmen Kur'ân'ın ne terkiinde ve ne de mânâsında hiçbir karışıklık veya istikametsizlik eseri görülmez.²⁵

Maksadın, daha önce açıklandığı gibi, i'caz-ı Kur'ân'ın tezahüründen yalnızca birisi olduğunu gösteren bir başka veçhine Nursî şöyle özetler: Kelâmın ulviyetinin menbaları, kuvveti, güzelliği ve cemali dörttür: Mütekellim, muhatap, maksat ve makam.²⁶ Maksat, i'caza kuvvet verir, hatta maksat, i'cazın tezahürlerinden biridir. Gerçekten de, felsefe, insanları bu hayatta doğru yola iletmek için tüm akli gücünü sarf etti, fakat ancak insanın sıkıntısını arttırdı. Çünkü beşer akli, Kur'ân'ın öngördüğü maksatları hiçbir şekilde ne tafsilen ve ne de icmalen bulup çıkaramadı. Demek ki, Kur'ân'ın maksatları da mucizevîdir.

Kur'ânî maksatların tezahürü sadece Kur'ân-ı Kerim'in bütününde değil, belki her bir ayette bu maksatlar aynen tecelli eder. Nursî'nin bahsettiği gibi, bu durum, her bir ayet ile maksatlar arasındaki karşılıklı uyumlulukta saklıdır. İ'caz da bu

uyumluluktan fıskırır ve kendini gösterir. Çünkü ihtiyaçların mevkilerine göre yirmi seneyi aşkın bir müddet içinde ayrı ayrı zamanlarda, parça parça nüzul ettiği halde, güya bir defada nüzul etmiş gibidir. Bu da, parçalar arasında uyumluluğun harikalığında kendini gösterir. Kendisi şöyle ifade eder:

*"Hem mütefavit ve birbirine girift olan irşadın en yüksek gayesine ulaştırıp hidayete götüren olarak nüzul ettiği halde, kemâl-i istikamet ve nizamından bütün o maksat ve gayeler dört kutbun etrafında dönerler. O dört kutup ise şunlardır: **tevhid, nübüvvet, haşir ve adalet**. Fakat Kur'ân-ı Hakim, hakikat-ı tevhid ile dolu olması sırrıyla, ondaki sair hakaik perdelenip imtizaç ederek intizam içinde ittihadada gelmişlerdir."*²⁷

Şimdi de, Nursî'nin değişik seviyelerde Makasid-ı Kur'ân tasavvurunu detaylı bir şekilde açıklayalım.

Birinci Konu: Küllî Maksat

Nursî, Makasid-ı Kur'ân'ı ayrıntılı bir şekilde inceler. Ona göre bu maksatlardan bir tanesi vardır ki, diğer bütün maksatlar ona rücu eder, onunla kaimdir ve ona istinat eder, kuvvetini ve kapsamını ondan alır. Kur'ân'ın esas vazifesi ve insanlığa gönderilişinin küllî, cami ve en büyük hedefi, Rububiyet dairesinin şunatını talim etmektir.²⁸ Bu hedefin ötesinde başka bir şey bulunmaz. Bu tarif, İmam-ı Gazali'nin ifadesiyle, kulları **Cebbâr-ı a'lâ Subhanehu ve Teâlâ**'ya davettir.

"...Kur'ân'da olan da şu üç kısımdan birinin dahilindedir: Allah'ın zatının marifetine ve Onu takdisine veya sıfatlarının ve isimlerinin marifetine veya fiillerinin ve kullarının arasında cari olan sünnetinin marifetine irşattır."²⁹

Nursî başka eserlerinde aynı maksadı şöyle ifade eder: "**Kur'ân tümüyle kalplere kuvvet ve gıdadır.**"³⁰ Yani, kalpler ancak Allah-u Teâlâ'nın ve Rububiyetinin şunatının marifeti ile hayat bulur.

Bilgisi ve eğitim seviyesi ne olursa olsun, kâinatın var edilmesinin esasi olan bu küllî hedef, her insan tarafından bilinmeye lâyıktır. Bu nedenle, Nursî'ye göre, Kur'ân-ı Hakim'in en önemli hedefi, insanların çoğunluğunu temsil eden halkın irşadıdır. Çünkü havas, avamın mesleğinden istifade edebilir,³¹ fakat aksi mümkün değildir.

Nursî, böylece, Kur'ân'ın indirilmesinin en büyük maksadının, insanların hidayete ulaşmasını sağlamak olduğunu savunur. Onların hidayeti ise, Allah'ü Teâlâ'yı,

esması, sıfatları, ef'âli ve mahlukat âleminde cari olan sünnetleri ile birlikte tanımakla olur. Bu maksat, beşerin umumuna hitap eden imanî vahdeti oluşturur ve beşerî aklın kendi acizliğini görmeyip haddini aşmak suretiyle düştüğü çelişkiyi giderir. Her varlık, her eser, her olay ve her .. bu küllî maksadın ışığında anlaşılması gerekir. Bu ise, Müslüman'ın tasavvurunu üzerine kurduğu itikadını temelinden tesis etme ameliyesidir; Müslüman'ın dağılmış fikrini ve vicdanını, ruhunu ve tavrını toparlamasıdır. Bu ameliye aynı zamanda Müslamanı, kâinatı ve içindekileri algılamasında bir parçalanma hatasına düşmesinden kurtarır.

İkinci Konu: Kur'ân-ı Kerim'in Dört Esas Maksadı

Kur'ân'ın küllî maksadını böylece kararlaştırdıktan sonra Nursî, Makasid-ı Kur'ân'ın esaslarını veya dört aslî unsurunu şöyle sıralar: **Tevhid, nübüvvet, haşir ve adalet**. Bazen de Nursî, bu esasların ve aslî unsurların Kur'ân'ın her vechinde bulunduğunu ifade eder.³² Bu dört maksat, aslında, küllî maksadın içinde özetlenen doğru tasavvuru beyanın ve müstakim amelin daha tafsilli bir şekilde açıklamasıdır. Nursî'nin ifadesinden anlaşılıyor ki, bu maksatlardan ilk defa kendisi bahsetmiyor. Ehl-i dikkat diye tanımladığı ulema kendisinden önce bunları tespit etmişti. Nursî şöyle der: "**Ehl-i dikkatin malumudur ki, Makasid-ı Kur'âniyenin fezlekesi dördtür...**"³³ Bu cümlesinde Gazalî ve Razi'yi kastettiği açıktır.

Bu dört maksadın marifetine götüren yolun fitrat yolu olduğunu, çünkü hiçbir insanın kendine şu gelecek fitrî soruları sormadan edemediğini söyler Nursî: *Şu harika yaratıklar nereden geliyorlar? Nereye gidiyorlar? Bu dünyada işleri nedir? Şu kâinat kimin emir ve yönetimi altında çalışıyor?* Diğer büyük peygamberler gibi Muhammed (s.a.v.) de bu soruların her birine ayrı ayrı detaylı cevap verir. Varlık âleminin sırrını ve hikmetini, peygamberlerin gönderiliş nedenini, taşıdıkları emaneti, haşirden sonra ebedî saadete yapılan yolculuğun maksadını açıklar.³⁴

[Nursî](#), daha önce gelen peygamberlerin bu imanî maksatları mücmel bırakmasına karşı, Kur'ân-ı Kerim'in ve Muhammed el-Emîn'in kasden tafsil ettiklerini ifade eder. Bu icmal ve tafsil farklılığının hikmeti şudur: Berzahlar ortaya girer; kabiliyetler farklıdır; küllî ve cüz'î, zillî ve aslî tezahürlerde tecellî eden esmanın renkleri tenevvü eder.³⁵

Sonuç itibariyle, en mükemmel beyan Kur'ân'da ve Kur'ân'ın üzerine indirildiği zâta tezahür eder. Kur'ân'ın beyanı saftır, hicapsız ve engelsizdir; ondan faydalanmak bulutsuz havada güneşin ışığından faydalanmak gibidir. Mutasavvıfların velayet mesleğinde ve filozofların akıl mesleğinde ise berzahlar ve engeller bulunur. Onların durumu, güneş ışığından doğrudan değil de onu yansıtan ay aracılığıyla faydalananların durumuna benzer. Bu benzetmede Nursî'nin kastı, Müsebbib'ül-Esbab olan Allah'tan gafil olmaları nedeniyle sebeplerde nur tevehhüm

edenlerin anlayışını reddetmektir.

1. Tevhid veya Vahdaniyet

Fitratı ve vicdanı teslim mecbur eden aklî ve mantıkî esaslara dayanarak, Nursî, bu maksadı aşağıda sıralanan noktalar açısından ele aldı.³⁶

- Kainattaki her zerre Allah (sübhanehu ve Teâlâ) nın varlığına şahadet eder. Bu durum ise, insanı kâinatın sayfalarını dikkatlice düşünmeye bir dâvettir:

- Merifetullah, hayatın değişikliklerine, tehlikelerine, musibetlerine ve birbiri ardı sıra gelen talihsizliklerine karşı insanın tek istinat noktasıdır. Eğer insan, her şeyi hikmetle bir nizam içerisinde tanzim eden Yaratıcıya iman etmeyip, eşyayı kör tesadüflerin sonucunda oluşmuş diye telâkki ederse ve hadiseler karşısında dilediği gibi direnemeyen incecik gücüne güvenirse dehşet ve korkuya düşmekten kendini alıkoyamaz. Etrafını seran beliyyelerin ağırlığı altında ezilir. Bu durum ise mükerrem olan insan ruhunun kemaline uygun düşmez. Çünkü bu durumdaki insan zillet ve rezalete düşerek kâinatın her yerinde hâkim olan mükemmel nizam ile bağdaşmayacak bir hale maruz kalır:

Evet, marifetullahtan başka bir sığınak yoktur!

Kur'ân-ı Kerim'in Allah (Sübhanehu ve Teâlâ) yı tanıtmadaki usûlü, filozofların, sofilerin veya Kelâm ulemasının takip ettikleri usûlden farklıdır. Gerek istikamette ve gerekse kapsamlılığında hiçbir yol ona denk olamaz. Kur'ân'ın mesleği, en kısa, en vâzih, Allah'a en çok yaklaştıran ve insan için en kapsamlı olanıdır. **Aşağıdaki delillerde Kur'ânî yolu bulmak mümkündür:**

1. İnyet delili ki, kâinatın nizam-ı ekmelinde maslahatlara ve hikmete riayettir. Bu ise, Sani kast ve hikmetini ispat ve tesadüf mesleğini ortadan kaldırır.

2. İhtira delili ki, özet olarak, *Allah, her ferde, her nev'e öyle hususî bir vücut vermiş ki, o ferde ve o nev'e has olan hususiyetlerini aynen koruyacak ve onların istidatlarına ve kemâline en münasip düşecek şekildedir.* Hiçbir nevi müteselsil-i ezeli değildir. Çünkü mümkündür. Hem de bir kısmının hâdis, yani yok iken sonradan var edildiğini müşahede ederiz. Diğer bir kısmını ise akıl, hikmet nazariyle görür. Sâni-i Celîl her şeyde imkan ve hudûs mührünü vurmuştur, zirâ, madde ezeli değildir. Bu delilin tafsilini Kur'ân'da bulmak mümkündür.

Tabiat aslında, yaratılışa hâkim olan İlâhî Şeriat'tır ki bu şeriat, âlem-i şahadet olarak adlandırılan şu yaratılışı âleminin azalarından ve eczalarından sudur eden fiiller arasında ince bir nizam yerleştirir. Tabiat denilen bu fitrî şeriat, İlâhî bir matbaadır, denilebilir. Tabiat, kâinatta carî olan itibari kanunların hülâsası ve muhassalasıdır. İnsan, Allah'ın yarattığı eserlere baktığı zaman, mümkinât yönüyle değil, Yaratıcıları olan Vâcib'ül-Vücudun mükemmel, muhkem ve eserleriyle düşünen zîşuurları hayretler içinde bırakan kudretini gösteren yönüyle bakmalı. Akıl, Allah'ın âlemdeki

sanatından daha dakîk, daha acîp ve daha garip bir şey tasavvur edemez. Nasıl Kur'ân'ın âyetleri birbirlerini tefsir eder, öyle de âlem kitabının satırları da arkasındaki itkan ve hikmeti tefsir ederler.

Allah (Sübhanehu ve Teâlâ) yarattığı mahlukattan munfasıldır, onlardan ayrı, bağımsız, yaratık cinsinden olmayan bir Vâcib'ül-Vücuddur. Vahdet'ül-Vücuudu savunan ehl-i tasavvufun ve ehl-i felsefenin şatihun kısmının iddia ettiği gibi değildir.

Nursî, 37 ayetinin tazammum ettiği "delil'üt-Temânü" şahadetin kullanır. Kâinatta hâkim olan ince, mükemmel nizam, Sâni-i Celîl'in vahdaniyetini gösteren en güçlü delildir. Allah (Sübhanehu ve Teâlâ) her türlü noksandan münezzehtir. Çünkü noksanlar maddenin mahiyeti itibariyle adem-i istidadından doğar. Allah-u Teâlâ ise maddeden mücerred ve münezzehtir vs.

2. Nübüvvet ve Risalet³⁸

Nursî, nübüvvetten ve Peygamber Muhammed (s.a.v.) den, Sani-i Celîl'in en sâdık şahidi, en açık burhanı ve en kat'i hücceti diye tavsif ederek bahseder. Allah'ın fiillerinde abes olmadığını ve insanların bir mürşide muhtaç olduklarını göstererek, Nursî, insanlıkta nübüvvetin kesinlikle gerekli olduğunu beyan eder. Bu ihtiyacı üç ayrı açıdan delillendirir:

Birincisi: İnsan, aczini sanatında kusurunu ve vehimlerin saldırılarına karşı sevk-i insaniyetin yetersizliğini bilir. Sevkü'l-insaniyet ve meyl-i tabînin adem-i kifayeti ve nazarın kusuru ve tarik-i akıldaki evhamın ihtilâtı, nasıl nev-i beşeri eşedd-i ihtiyaçla bir mürşid ve muallime muhtaç eder. O mürşid, peygamberdir. Beşerî kanun, insanın hayatını tanzim etmek ve istidat meyvesinin tohumunu büyütmek için kâfi gelmediğinden, peygamber Muhammed ile gönderilen ve kıyamete kadar canlı kalacak ilâhî şariat gereklidir.

İkincisi: Gayr-i mütenahi olan beşerin istidadına, sınırlanamayan emellerine ve isteklerine, gayr-i mazbut olan tasavvurat ve efkârına ve gayr-i mahdut olan kuvve-i şehevîye ve gazabîyesine karşı insanın şu dünyadan razı olmaması, ebedî saadet için yaratıldığını gösterir. Bu dünyaya mahsus istenmeyen haller ve huzursuzluklar insanın kemalâtına uygun düşmez. İnsan daha rahat ve zahmetsiz bir hayata muhtaçtır. Gerçekten insan, ancak cismanî haşrin sedefinde gizlenmiş olan ebedî saadete tatmin olur.

Üçüncüsü: İnsanın itidâl-i mizacı, letâfet-i tab'ı ve ziynete olan meyli, yani insaniyete layık bir fitrâ yaşama arzusudur. Bu ise ancak insanlar arasında adaletin tesisi ile gerçekleşir. Hiçbir insanın akli bütün şartları göz önüne alarak her zaman her yerde geçerli bir adaleti tesise yeterli olmadığından, nübüvvet ihtiyacı beşeriyet

için mutlak bir zarurettir.

"Meleke-i marifet-i hukuk" veya "meleke-i riayet-i hukuk" denilen şey, şeriat-ı İlâhiye yerine ikame etmek için dinsizlerin bir uydurması ve şeriattan istîğnalarıdır ve batıl bir tevehhümdür. Evet, nasıl ki insan, nevâmis-i hikmet, desatir-i hükümetten müstağni değildir. Öyle de vicdana hakim olan kavanin-i şeriata ve fazilete esedd-i ihtiyaçla muhtaçtır. İnsan kendi yetenekleriyle ve melekeleriyle hikmet, iffet ve şecaat kuvvelerini korumaktan acizdir. Bunun için insan bizzarure vicdan ve tabiatlara müessir ve nâfiz olan adalet-i İlâhiye terazisini elinde tutacak ve onu insanlara talim edecek bir nebiye muhtaçtır.

Binlerce peygamberin, nübüvvetin varlığını ve zaruretinin tekid eden mucizeleriyle beraber gönderilmeleri, inkârı mümkün olmayan bir gerçektir.

"Muhakemat" adlı risalesinde Nursî, Muhammed (s.a.v.) in nübüvvetinin hak olduğunu aklî burhanlarla izah eder. Kitabın ilgili bölümünü Japonlar tarafından o zaman sorulan sorulara cevap vererek bitirir. Soru şöyledir: *"Bizi kendisine iman etmeye çağırdığınız Allah'ın varlığına delâlet eden açık delil nedir?"* Cevap: **Delil, Muhammed (s.a.v.)dir.** Muhammed (s.a.v.), Allah'ın varlığının en güçlü delili ve en büyük hüccetidir. Çünkü Muhammed (s.a.v.) Allah'ı hiç şüphe götürmez bir şekilde tanıttı.

[Nursî](#), peygamberi Allah'ın varlığını delil olarak tekrar tekrar kullanır. Ondan başka konuyu bu şekilde ele alan başka bir kimse bilmiyorum. Aslında Kur'ân, nübüvvetin doğruluğuna delil olarak bilinir ve kullanılır. Peygamberin, Kur'ân'ın bütün hakikatlarına delil olarak gösterilmesiyle bizim alıştığımız düşünce tarzı alt üst olmaktadır! Herhalde, Nursî (rahimehullah) demek istiyor ki, peygamber kendi zatında, sıfatlarında ve kudretinde tesire ve tağyire sahip değildir. İçinde bulunduğu zamana ve geleceğe ait bütün ilimleri de bilemez ve kendini de ona göre hazırlayamaz. Fakat hayatında hep biliyor gibi bir davranış göründü ve kendinden emin hareket etti. Bu durumu, kendisine istinat ettiği Allah'u Teâlâ'nın varlığına delil olacak bir vaziyet gösterdi. Eğer Allah onunla beraber olmasaydı, onu destekleyip yardımını göndermeseydi, nasıl galip geleceğinden emin olarak bütün âleme meydan okuyabilirdi ki!..

3. Cismanî Haşir39

[Nursî](#), Kur'ân-ı Kerim'in beyanının ışığında aklî burhan ve delillerle ahiret hayatının ve haşrin zorunluluğunu ispat eder, aklen vuku bulabilirliğini açıklar. Toplum hayatının ancak haşre imanla ıslah edilebileceğini de gösterir. Bunlar için açık burhanlardan birisi de Allah'ın rasûlü Muhammed (s.a.v.) olduğunu vurgular. Nursî'nin kastettiği haşir, filozoflara ve benzerlerine karşı reddiye için özellikle üzerinde durduğu ve tekit ettiği cismanî haşirdir.

Aşağıda izah edilen gerçeklere dayanarak cismanî haşrin olması gerektiği hususunda aklî deliller ileri sürer. Eğer kâinat ebedî saadeti sonuç vermeyecek

olsaydı, kâinatın mükemmel nizamı aldaticı, anlamsız ve çok perişan bir sûret alırdı. Çünkü nizamı nizam yapan ebedî saadettir. Ezeli inayetin misali olan İlâhî hikmet ebedi saadeti ilân eder. Öyle de, "menâfi-i azâ" ilmine göre, özellikle küçük bir âlem olan insan bedeninde müşahede edilen 'fitratta israf yoktur' prensibi, insanın manevî istidatlarında, ümitlerinde, düşüncelerinde ve meyillerinde dahi israf olmadığına delalet eder. Demek insan ebedî saadete namzettir. bu saadet olmasaydı bütün maneviyat yok olup giderdi. Beden bu kadar önem verilirse, bu bedenin cevheri olan ruha verilen önem ne kadar olmalıdır! Bu ruh ile beden, haşır ile tekrar hayata döndürülecektir. Bunun şahidi, gece gündüz, mevsim mevsim misallerini gördüğümüz her çeşit mahlukatın tekrar tekrar ölümlerinden sonra hayata döndürülmeleridir. Bu diriltmeler, insanın cismaniyetinin de bir gün tekrar diriltileceğine işaret ederler, gösterirler. daha doğrusu şahitlik yaparlar. Rahim ve Rahman olan Allah'ın rahmeti ise ebedî saadetin geleceğini müjdeler. Çünkü ebedî saadet, rahmeti rahmet ve nimeti nimet yapar; nikmete dönüşmesini önler. Kâinatı ayrılıkların inlemelerinden kurtarır. Eğer bir saadet ebedî olmazsa, o saadete vesile olan tüm nimetler işkence vesilesi haline gelir.

Haşre delâlet eden delillerden birisi de Kur'ân'daki i'cazdır.40

Kur'ân'ın yaklaşık üçte biri ve kısa surelerin çoğunun başındaki ayetler, doğrudan doğruya haşre delâlet ederler. Yani, Kur'ân aynı hakikati binlerce ayet-i kerime ile sarahaten ve işareten haber verir ve açık ve parlak bir şekilde ispat eder. Haşır bahsi ile başlayan yaklaşık kırk sure vardır. Bütün bu ayetler ve sureler, kâinatta gözlemlenen hadiselerdeki tezahürleri ve özellikle bahar mevsiminde olduğu gibi gözümüz önünde cereyan eden tüm değişiklikleri haşre delâlet eden şahitler olarak kullanır. Durum böyle iken haşri inkâr etmek muhal değil midir?41

4. Adalet42

Muhammed Reşid Rıza, İbn Âşur ve Alâl el-Fasî gibi bazı ulema bu maksada işaret ettiler. Bazıları, muamelatta mükelleflerin tasarrufatını ve görevlerini yerine getirirken onların davranışların kontrol altına alan esas faktörün adalet olduğunu söylediler.43

Bu ulema adalet, mükellef kişi ile şeriatın emrettiği ameller arasındaki münasebeti düzenlemesi yönüyle baktılar. Şeyh Reşid için adalet, medenî ve ceza hukuku açısından İslâm hukukuna tabi olanlar arasındaki eşitliği ifade eder: mümin ve kâfir, sâlih ve fâcir, sultan ve tebca, zengin ve fakir, güçlü ve zayıf.44 Nursî'nin nazarında ise adalet, Kur'ân'ın hakikatlarından ve İslâmın temel düsturlarından biridir. İnsanın gerek kişisel hayatının ve gerekse sosyal hayatının her alanında kök salmıştır. Kâinatın ahkâmı ve kanunlarıyla mürtebittir. Aynı zamanda ahiret hayatını ve haşri iktiza eden İslâm hakikatlarından biridir. Mevcudat etrafında dönen ve kâinatta câri olan ilâhî bir sünnettir. 45

[Nursî](#), adalet maksadının önemini vurgulamak için İmam Azam Ebu Hanife'nin Allah'ü Teâlâ'nın ism-i âzamı olarak Adl ve Hakem isimlerini benimsediğini nakleder.

Adalet maksadının hangi nedenlerden dolayı Makasid-ı Kur'ân'a dahil edildiği hususunda ulemanın düşünceleri farklılık arz eder. Mütefekkir Üstad Bediüzzaman Nursî niçin adalet üzerinde ısrarla durduğunu açık bir şekilde dile getirir: Dinsiz sistemler altında insanların hayatlarında zulmün hakim olmasının ve toplumda fesat ve ahlâk bozukluğunun yaygınlaşmasının sebebi, kâinatın intizamının esası olan adaletin bulunmamasıdır. Öyle görünüyor ki, Jön Türkler zamanındaki zulmün hakimiyeti Nursî'yi adalet üzerine yoğunlaşmaya sevk etti. Nursî'nin nazarında devletin esası adalet, şûra ve kuvveti kanuna hasr etmekten ibarettir.⁴⁷ Genellikle olması gerekenin tam tersinin vâki olduğunu tespit eden [Nursî](#), zulüm başına adalet şapkasını geçirerek hakimiyetini sürdürdüğünü söyler.⁴⁸

Ancak çağdaş medeniyetin dağılmasıyla, İslâm ve şeriatın insanlığı davet ettiği medeniyetin inkişaf edeceğini savunur Nursî. İslâm medeniyeti hakka istinat eder. Hakkın şe'ni ise adalet ve kuvvettir.⁴⁹

Nursî, insana, duygularına, ümitlerine, isteklerine ve İslâmî ahlâkına hayat veren adalet ve hürriyet şuurundan hasıl olan psikolojik etkiyi de görmemezlikten gelmez.⁵⁰ Bu şuur, insana, yitirdiği itibarını İslâm medeniyetinin hakimiyeti altında geri kazandırır. İnsanın insanîyetinin ve haysiyetinin gerçekleşmesi adalettir. Adalet, öyle câmi bir Kur'ânî maksattır ki, etkisi sadece insanın hayatını tanzim ile sınırlı kalmaz, kâinata ve varlığa hakim olan nizamı bir bütün halinde korumayı da kapsar.

İnsan hayatının hakikatına binaen Kur'ânî adalet-i mahza bir masumun kanını haksız yere dökmez; tüm insanlara karşılık da olsa bir insanın hayatını mahvetmez. Nasilki kudret nazarında ikisi, yani, bir tek insanın hayatı ile bütün insanların hayatı eşittir, öyle de adalet nazarında dahi eşittirler. Fakat insanda hırs ve enaniyet hakim olursa, insan, hırsını tatmin etmeye engel olan herşeyi mahv etmek ister, hatta gücü yeterse âlemi ve nev-i beşeri yok eder.⁵¹ Modern materyalist medeniyette açıkça görüldüğü gibi.

[Nursî](#)'nin nazarında adaletin yerini milliyetçilik ve irkçilik ile doldurmak için çalışmayarak yoktur. Çünkü milliyetçilik ve irkçilik zulüm esaslarına dayanır; adalet tâbi olmadıkları gibi hakka damuvafık değildirler.⁵²

Sırat-ı müstakim, Nursî'ye göre hikmetin, iffetin ve şecaatin özeti olan adalettir. Hikmet, iffet ve şecaat ise üç kuvvenin üç mertebesinin vasatlarıdır: menfaatleri cezbeden hayvanî kuvvelerin vasatı, iffet; zararları defeden kuvve-i gazabiyenin vasatı, şecaat; menfaat ile zararları ayırtan akli melekelerin vasatı, hikmettir.⁵³

Nursî, adaleti diğer üç maksadın tamamlayıcısı veya neticeleri olarak ele alır. Ona

göre, adalet Rububiyetin esasıdır ve hakiki adalet Cehennemini varlığını gerektirir. Çünkü binlerce masumun hakkına tecavüz eden bir zâlimi cezalandırmak mazlumlar adedince rahmettir.⁵⁴ Allah, Cenneti ve Cehennemi, Sıratı ve mizanı, Rububiyetin en önemli esasları olan adaletin, hikmetin ve rahmetin tecelli edip gerçekleşmesi için yarattı.⁵⁵

Nursî, adaleti ayrıca peygamberlerin ve özellikle son peygamberin gönderilmesiyle ilgili olarak da ele alır. Kainatta adalet, hikmet ve inayetle cârî olan Allah'ın sünnetlerinde görünen Rahmanî fiiller, Allah'ın Muhammed (s.a.v.)'e Kur'ân-ı Mu'ciz'ül-Beyanı göndermesi gerektiğine şahitlik ederler.⁵⁶

[Nursî](#)'ye göre, kıyamet gününe kadar zamana ve beşerin fitratına hakim olacak, kâinatı tecelli eden ezeli adaleti yansıtan ve insanıyet-i kübra olan "İslâmiyet hakikatı"dır.⁵⁷

Nursî'nin bu Kur'ânî maksada bakışı oldukça kapsamlıdır. Gerçekten, adaletin etkisi her imanî akide de açıkça görünür. Kâinatın nizamında, kanunlarında ve sünnetlerinde tamamen tecelli eder. Şurası bir gerçektir ki, kâinatı her şey hikmet ve adalet ile kâimdir. Kader tamamen adalettir ve içinde adalete muhalif hiçbir şey yoktur,⁵⁸ kıtlık ve açlık gibi istenmeyen haller görülse dahi.⁵⁹ Dine saldıranlar, medeniyet adı altında insanlığı vahşet ve cehalet devrine geri götürmek isterler. İnsanlığın rahatını, adaletini ve selâmetini bozan da budur.⁶⁰

Nursî, "**Adl**" isminin, Allah'ın ism-i âzamının bir tecellisi olduğunu söyler. Hayatın devam etmesi için gerekli olan nizama tevazünün (dengenin) hâkim olmasından anlaşılıyor ki, Allah'ın Adl isminin tecellisinin bir tezahürü de tevâzündür. İnsanların keşfettikleri bilimler dahi o eşsiz nizamın bir tercümesi ve o hârika tevâzünün bir ifadesidirler. Gezegenlerin intizamlarında ve onlar ile beraber fezada yüzen dünya gemisinin hareketinde görünen hârika muvazene, bitkilerin halleri, hayatları ve dört yüz binden fazla olan neveleri, her canlı varlığın cisminde görünen insicam, âhenk ve dakik muvazene... bunların hepsi Allah-u Subhanehu'nun "**Adl, Kadir, Rahîm, Hakîm...**" olduğuna delâlet ederler. Eğer insanlar ve cinler, varlık âleminin nizamına hâkim olan bu umumi tevâzünü dikkatle inceleseler, haşir gününde amellerinin İlâhî adaletin terazisiyle mutlaka tartılacağını idrak ederler. Bütün mahlukatta hükmünü icra eden tevâzün, insanların amellerinin de adalet mizanından geçmesini gerekli kılar.⁶¹

[Nursî](#), meselâ namazı, İlâhî adalet kanununa itaatın tesisi, Rabbanî nizama imtisal, Sani'in azametinin tasavvurunun kalplerde idamesi ve akılların o azamete teveccüh etmesi olarak görür.⁶² Bu adalet, insana yüksek mânâları kazandıran bir adalettir.

Ayrıca Nursî, mutlak cömertliğin ve sınırsız rızkın hikmete ve adalete münafi olmadığını söyler.⁶³ Allah-ü Teâlâ kendi fazlından kullarına istediğini, istediği gibi, istediği zaman verebilir. Çünkü O, Âdildir, Hakîmdir; irade ettiği her fiilde bir adalet, bir hikmet vardır:

Üstad Bediüzzaman Nursî'nin dediği gibi, Makasid-ı Kur'ânın tümü bu dört kutup etrafında döner. 64

Üçüncü Konu: Kur'ânî Surelerin Maksatları

Surelerin maksatları, çok uzun zamandan beri ulemanın ele aldığı bir konudur. Örnek olarak şu isimler zikredilebilir: İmam Fahreddin Razi, "Mefatih'ül-Gayb" adlı tefsirinde, İmam Şâtibi "el-Muvafakât"ında bu konudan bahsederler. İmam Burhanuddin el-Beka'î (ölümü; Hicri 885) "Mesaid'ül-Nazari fi'l-İşrâfi alâ Makasid-ı Suver" adlı kitabında açık bir şekilde surelerin maksatlarını çalıştı. "Nazm'ül-durer fi Tenasubi'il-Âyâti ve's-Suver" adlı kıymetli tefsirinde ise surelerin genel olarak konularını ve temel maksatlarını açıkladı.

Çağdaş ulemadan da surelerin maksatları konusuna önem verenler oldu. Meselâ, Muallim Abdulhamid el-Ferahî, "Delâil'ül-Nizam" adlı kitabında, Üstad Seyyid Kutub da, "Fi Zilâl'ül-Kur'an" adlı tefsirinde konuyu ele aldı. Üstad Nursî, Kur'ânî surelerin maksatlarından ilk bahseden olmadığı halde, göreceğimiz gibi konuya çok katkılarda bulundu.

Kur'ânî surelerin, hatta Kur'ânî ayetlerin anlaşılmasında Nursî'nin takip ettiği metot, başlı başına bir araştırma konusudur. Onun metodu, Kur'ân-ı Kerimin tefsir usulünün esaslarını içerir. Çünkü Nursî, ayeti ve unsurlarını, sureyi ve nazmını tüm maksatları ile beraber ele alır. Hatta her bir ayetteki maksadı dahi göz önüne alarak sureyi tefsir eder.

Her şeyden önce [Nursî](#), Kur'ân'ın her bir suresinin müstakil bir Kur'ân hükmünde olduğunu kararlaştırır. Bu kararının hikmetini şöyle açıklar: Kur'ân herkese hitap eder, herkese deva ve şifadır. Fakat herkes her zaman Kur'ân'ı tamamıyla okuyamadığı için, Hakîm ve Rahîm olan Allah Kur'ânî maksatların neredeyse tümünü, çoğu surelerin içinde dercetmiştir. Özellikle uzun surelerin her biri küçük bir Kur'ân hükmündedir. Böylece Kur'ân'dan faydalanmak kolaylaştırılmış olur. İnsanları teşvik için Kur'ân diyor ki:

"And olsun ki düşünülmesi, anlaşılması ve ezberlenmesi için Biz Kur'ân'ı kolaylaştırdık. Fakat düşünüp ibret alan nerede?" (Kamer; 54:17)65

Nursî'ye göre bu özellik Kur'ân'daki tekrarın sebeplerinden ve hükmündendir.

Dolayısıyla, Nursî'de birinci kaziye, Kur'ânî hitabın umumiyeti, yani beşerî tüm fertlerine muhatap olmasıdır. Kur'ân, insana en kısa yoldan ve onun kalbine en yakın üslûp ile hitap eder ve böylece mesajını en kapsamlı bir şekilde ulaştırır. Bunun için Kur'ân, maksatlarının zikredilmesini bütün surelere yayarak geneller.

İkinci kaziye ise, insanların kelâm, anlama ve mânâlarını tefekkür edebilme, kapsamını ve maksatlarını idrak edebilme kapasiteleri aynı seviyede değildir. Bundan dolayı her sure Kur'ân-ı Kerim'in genel maksatlarını içerir. Böylece sadece bir sureyi okuyabilen kişi Kur'ân'ın gönderiliş amacından mahrum kalmamış olur. Çünkü mükelleflerin arasında ümmiler ve zeki olmayanlar veya ancak kısa birkaç sure okuyabilenler de vardır.

"İ'caz-ı Kur'ân onları da tam sevap kazanmaktan mahrum etmemek için, bu nükte-i İ'caziyeyi takip ederek, bir sureyi tam Kur'ân hükmünde kılmıştır."66

Nursî'nin beyan ettiği bir başka kaziye de şöyledir: Bir tek sure, kâinatın tümünü içeren Kur'ân'ın muhit denizi içinde barındırır. Bir tek ayet, o surenin hazinesini içine alır. Çoğu ayetlerin her birisi birer küçük sure, çoğu surelerin her birisi birer küçük Kur'ân'dır...67 Kimsenin Kur'ân'dan mahrum kalmaması için her bir sure küçük bir Kur'ân hükmüne geçer.68

Demek ki, Kur'ân'ın her bir suresinde insanı bağlayan cevherî bir kaziye ve merkezî bir nokta vardır ki bu da dört Makasîd-ı Kur'ân'ı içinde toplayan Kur'ân'ın hedefinin odak noktasıdır. Bu husus uzun surelerde açıkça, kısa surelerde ise kısmen görünür. Nursî'ye göre, Kur'ân'ı okuyan kişi, nazarını bu odak noktasına hasretmesi gerekir. Bu nokta kişiyi Allah-ü Teâlâ'ya bağlar, nübüvvete imanına bağlar, cismanî haşre ve hesaba olan itikadına bağlar ve tasavvurunda varlık âlemini intizama sokan mutlak adaletin düsturlarını kararlaştırır.

Her bir sure küçük bir Kur'ân hükmünde olduğuna göre, Nursî, Kur'ân surelerinin tefsirinin Kur'ânî maksatların gerçekleştirilmesini hedefleyerek yapılması gerektiğini savunur. Böyle bir tefsir, temelden tesis edilen doğru tasavvurun müminin kalbinde, yakîninde, vicdanında ve davranışlarında hazır olmasına yardım etmiş olur. Bunun sonucunda ise, mümin hem sözünde hem amelinde istikamete kavuşur. Tefsirin Kur'ânî maksatların gerçekleştirilmesini hedefleyerek yapılmasını savunan Nursî, tefsir ameliyesinin parçalanmasını ve farklı farklı yaklaşımlara girip Makasîd-ı Kur'ân'ın gayelerinden uzaklaşılmasına engel olmak ister.

Bazı surelerin maksatları üzerine yapmış olduğu örnek çalışmaları gözden geçirmek suretiyle Nursî'nin nasıl bir vazife üstlendiğini anlayabiliriz. Meselâ, Amme (Nebe') Suresinin maksadından bahsederken Nursîder ki:

"Sure-i Amme'ye dikkat edilse, öyle bir Üslûb-u bedî ile ahireti, haşri, Cennet ve Cehennem ahvâlini öyle bir tarzda gösteriyor ki, şu dünyadaki ef'âl-i İlâhiyeyi, âsâr-ı Rabbaniyeyi o ahvâl-i uhreviyeye birer birer bakar, ispat eder gibi kalbi ikna eder."69

Mademki bu surede dört Makasid-ı Kur'ân'dan biri olan haşir maksadını beyan hedeflenmiştir. Öyleyse, müfessirin tefsirinde dikkat etmesi gereken ilk mesele bu olmalıdır. Şu dünyadaki ef'âl-i İlâhiyeden bahseden ayetler haşre delil olarak tefsir edilmelidir. Aynı zamanda okuyucunun da dikkat etmesi gereken birinci mesele budur.

Diğer bir misal olarak Nursî, İnşikak Suresinde gök ve zeminin, Cenâb-ı Hakk'ın emrine inkıyat ve itaat derecelerinin beyanı hedeflendiğini tespit eder. İkiside emri İlâhîye itaat etme istidadı ile yaratılmışlardır.⁷⁰ Bu surenin konusu ve maksadı: Emir ve nehiy ancak O'nun elinde olan, mülkte tasarruf sahibi olan ve tüm mahlukât ve âlemler O'na itaat eden Allah'ü Teâlâ'nın Vahdaniyetini göstermektir.

Bu anlayış ile Nursî, Kur'ânî surelerin tefsiri ameliyesinin nereden başlaması gerektiğini tespit eder. Dolayısıyla surenin câmi maksadının, cevheri kaziyesinin ve temel hedefinin ışığında o surenin tefsirinin nasıl yapılacağını da göstermiş olur. Bu da, Kur'ân-ı Kerimin objektif tefsirinde önemli bir kaidedir. Bu kaideye riayet etmek ile müfessir, Kur'ânî surenin esas maksadından uzak olan cüz'î meselelerde ayrıntılara girmekle ve detaylı malumatlarla uğraşıp konuyu dağıtmakla, Kur'ân'ın küllî maksatlarından uzaklaşarak, insanı hidayete sevk etmek gibi çok önemli bir hedefi saptırmaktan kurtulur.

Dördüncü Konu: Kur'ânî Ayetlerin Maksatları

Nursî'nin nazarında Kur'ân'ın her bir ayeti, Makasid-ı Kur'ân'ın odak noktasıdır veya tüm Kur'ânî maksatların kendisinde odaklaştığı toplayıcı bir mercektir. Yani, her bir ayet, Maksad-ı Kur'ân'ın bir çekirdeği veya bir tohumu hükmündedir. Nursî, Kur'ânî maksatların tümü her bir surede ve hatta her bir ayette açıkça görüldüğünü vurgular ve der ki: "**O dört maksat her surede ve her ayette tecelli eder.**"⁷¹

Bununla beraber, "*Kelâmların hüsnünü artıran ve güzelliğini fazlaca parlatan belagatin esaslarından biri de şudur ki: Bir havuzu doldurmak için etrafından süzülen sular gibi, belîğ kelâmlarda da zikredilen kelimelerin, kayıtların, heyetlerin tamamen o kelâmın takip ettiği esas maksada nâzır olmakla onun takviyesine hizmet etmeleridir.*"⁷² Şu şiir, lisan-ı halleriyle temessül ediyorlar:

"İbarelerimiz ayrı ayrı ise de hüsnün birdir.

Hepsi de o hüsne işaret ediyorlar."

Bu şekilde Nursî, bir ayette bulunan her bir kelimenin bulunduğu yerde o ayetin esas masadına nasıl işaret ettiğini örneklerle açıklar. Ayetin esas maksadı ise, her halde dört Makasid-ı Kur'ân'dan birisine ya sarahaten ya işareten veya remzen taalluk eder. Risale-i Nur'da bunun örnekleri çoktur.

Ayetler ile ayetlerin maksatları arasında bir tecavübün bulunmasına mani sebepler bulunmasına rağmen, bir ayet ile onun maksatları arasında ulvî bir tecavüp tecelli eder.73

Nursî, dört Makasid-ı Kur'ân'ın her ayette, hatta Kelâm-ı İlâhînin her bir cümlesinde tecelli ettiğini gösterir... "**Bismillahirrahmanirrahim**"i maksatlara delâlet etmesi yönüyle örnek olarak tahlil eder. "**Bismillah**" içindeki mukadder olan "de ki" vasıtasıyla kulları talim eder. "Kul" kelimesi ise, Kur'ân'ın çok yerinde mukadderdir. Binaenaleyh, şu mukadder olan "Kul" emri, risalet ve nübüvvete işarettir. "Bismillah" ulûhiyete işaret eder. "Be"nin takdiminde ise tevhide imadır. "**Rahman**", nizam, ihsan ve adalete, "**Rahim**" de haşre delalet eder.74

Öyle de, "**Elhamdülilahi rabbi'l-âlemîn**"deki "Elhamdülilah" ulûhiyete, içindeki "Lam" tahsisi ifade ettiğinden tevhide işarettir. "rabbi'l-âlemîn" adaletle nübüvvete remizdir. Çünkü terbiye, rasuller vasıtasıyla olur. sarahaten haşir ve kıyamete delâlet eder. 75

"**Ve lein messethüm nefhatün min azâbi Ribbike**" (Enbiya, 21:46) ayet-i kerimesi nazar-ı dikkate alınırsa görülür ki, Nursî'nin dediği gibi, bu ayetteki esas maksat, az bir azapla çok korkutmaktır. "messe" kelimesi, azabın şedid olmadığına işarettir. "nefhatün" sığasıyla ve tenviniyle azabın ehemmiyetsizliğine imadır. Öyle de tebyizi ifade eden "min" ve şiddeti gösteren "nekâl" kelimesi yerine, hiffeti ifade eden "azâb" kelimesi ve "rab" kelimesinden ima edilen şefkat, hepsi azabın azlığı ve ehemmiyetsizliğine işaret ederler. Bunun gibi kıyas et! Her kelime kendi açısından maksadı takviye ediyor. Diğer ayetleri bu ayetle kıyas et. 76 Yani, ayetin her azası ve her kelimesi bir başka açıdan az bir azap ile çok korkutma maksadını takviye ediyor. Hakikaten, her harfi bir görev, her hareket bir gaye taşıyor. Allah-ü Teâlâ'nın vahdaniyeti bu ayetin esas maksadıdır ve bu maksadın etkisi her azasında ve kelimesinde açıkça görünür.

Bir ayetin her bir kelimesinin o ayetin esas maksadını, ayetin maksadının da Kur'ân'ın küllî maksadını takviye ettiği, yani her surenin dört Makasid-ı Kur'ân'ı kapsadığı iddiası biraz tekellüf içerir gibi görünebileceğinden, Nursî böyle bir zannı izale etmek için iki noktaya dikkati çeker:

Birinci Nokta: Surelerin çoğunda Kur'ân'ın dört maksadı bütün ayetlerinde aynı şekilde yayılmamıştır. Çoğu surelerde bir tek maksat bizzat kastedilmiş, diğerleri istidraden zikredilmiştir. Bir tek ayette maksatlara işaret eden ahkâm ise zımnî ahkâmdır. Meselâ, besmeledeki ahkâm zımnîdir, sarih değil. Bundan dolayı maksatların ahkâmını beyan etmek için içtihat etmek gerekir.

İkinci Nokta: Her ayette bir hüküm ve bir makam vardır veya değişik makamların beyanı kastedilmiştir. Her hüküm ve her makam, surenin ruhuyla ve esas maksadıyla hususi bir vecihten münasebetlidir. O hüküm ve makam da surenin maksadına bir delildir.77

Nursî'nin makasıt konusundaki çalışmaları, kendisinden önceki ulemanın çalışmaları arasında birinci ve önemli bir ayırım noktası teşkil eder. Kendisinden önceki ulema, Makasıd-ı Kur'ân'ı, Kur'ânın tümünün veya Mekkî surelerin ışığında tespit ettiler. Nursî ise, her bir ayetin Makasıd-ı Kur'ân'ı kapsadığı görüşündedir.⁷⁸

İkinci ayırım noktası şudur: Nursî, ayetleri tefsir ederken, maksatları açığa çıkarmak için gayret eder ve çalışmalarını o maksatlara bağlı olarak yapar. Allah'ın kitabını anlamak isteyen muhatap, Kur'ân'ın temel meselelerine ve kapsamlı maksatlarına bağlı kalır. Çünkü Nursî'nin nazarında Kur'ân, Coğrafya veya Kozmoğrafya kitabı veya yaratılış tarihini anlatan bir ders kitabı değildir.⁷⁹ Kur'ân'da bunların hepsi remiz ve işaret ile zikredilir. Nursî'ye göre Kur'ân, Sani-i Celîl Subhanehu ve Teâlâ'yı tanımayı öğretmek için nâzil olan bir kitaptır. Diğer müfessirlerin çoğu ise, ayetlerle yakından veya uzaktan ilişkisi olan ve sayıları çok büyük rakamlara ulaşan meselelerle ve konularla meşgul oldular ve okuyucuları meşgul ettiler. Böylece, Müslüman akı, bilgi yığınınına dayanan kültürün çeşitli renkleriyle doldurdular.

Kur'ân-ı Kerim'in tefsiri olan Risale-i Nur, ayetlerin maksatlarını beyan etmeye ve onları bu maksatlar muvacehesinde anlamaya çalışır. Kur'ân'ı anlamada Nursî, Makasıd-ı Kur'ân'ı esas alma yolunu izler. Tefsir kitaplarının çoğunda bu metodolojik esas gerçekleşmemiştir. Bu esası açıklayan örneklerden birisi,

"Güneş de onlar için bir delildir ki, kendisine tâyin edilmiş bir yere doğru akıp gider." (Yasin, 36:38)

ayetidir. Nursî, bu ayetteki ilâhî maksadın, kâinatın nizamına ve intizamına insanların dikkatini çekmek olduğunu gösterir. Bu maksat,

"Hilkatte israf ve abes yoktur. Ve hikmet-i ezeliye, kısa ve müstakim yolu terk etmez. Uzun ve müteassif yolu ihtiyar etmez. Öyleyse, acaba istikrâ-i tammin mecaza karine olmasından ne mani tasavvur olunur ve neden câiz olmasın?"⁸⁰

hakikatından çıkıyor.

Kur'ânî nassın delâleti ve hidayetine daima sadık kalmak için Nursî, Kur'ân'da zikredilen her meseleyi, her hükmü, Kur'ân'ın maksatları doğrultusunda bahseder. Makasıd-ı Kur'ân'ı göstermek için örnek olarak çalıştığı en vazih yer, herhalde

"fevâsıl'ül-âyât"tır ki, "fezlekeler" olarak da isimlendirilir. Bunlar cüz'i bir hadisenin arkasından gelir ve küllî düsturları kapsar. Geniş düşünmeyenler, bu fevâsili içinde geçtikleri ayetlerine bağlayan hiçbir münasebeti bulunmadığını vehmedebilirler. Fakat aynı yerde bilinçli ve ciddî bir araştırmacı, Kur'ân i'cazının bir tezahürünü görür. Nursî der ki: "Her biri birer küçük Kur'ân olan ekser uzun sure ve mutavassıtlarda ve çok sayfa ve makamlarda yalnız iki üç maksat değil, belki Kur'ân, mahiyeti hem bir kitab-ı zikir ve iman ve fikir, hem bir kitab-ı şeriat ve hikmet ve irşad gibi, çok kitapları ve ayrı ayrı dersleri tazammum ederek rububiyet-i İlâhîyenin her şeye ihatasını ve haşmetli tecelliyatını ifade etmek cihetiyle, kâinat kitab-ı kebîrinin bir nevi kıraati olan Kur'ân, elbette her makamda, hattâ bazen bir sayfada çok maksatları takiben marifetullahtan ve tevhidin mertebelerinden ve iman hakikatlerinden ders verdiği haysiyetiyle, ömür makamda, zâhirce zayıf bir münasebetle başka bir ders açar ve o zayıf münasebete çok kuvvetli münasebetler iltihak ederler, o makama gayet mutabık olur, mertebe-i belâgatı yükselir." 81

Konu ile ilgili olarak Nursî şu ilâve açıklamada bulunur:

"Kur'ân-ı Hakim, kâh olur, cüz'î bazı maksatları zikreder, sonra, o cüz'iyat vasıtasıyla küllî makamda zihinleri sevk etmek için, o cüz'î maksadı bir kaide-i küllîye hükmünde olan Esmâ-i Hüsnâ ile takrir ederek tespit eder, tahkik edip ispat eder." Meselâ,

"Kocası hakkında defalarca sana müracaat eden ve Allah'a şikâyette bulunan kadının sözünü Allah işitti. Zâten Allah sizin konuşmalarınızı işitiyordu. Muhakkak ki Allah her şeyi hakkıyla işitir, her şeyi hakkıyla görür." (Mücadele, 58:1).

Öyleyse "Muhakkak ki Allah her şeyi hakkıyla işitir, her şeyi hakkıyla görür." cümlesi, kâinatın bir Rabbi olmasını gerektirir ve kâinata Rab olan ise işiten ve Gören olması gerekir.⁸²

Nursî, Kur'ân'ın her ayetinde bu maksatlardan bahseder. Böylece, müfessire, tefsir ameliyesini bu maksatların ışığında yürüteceğini gösterir. Bu anlayış aynı zamanda Müslümanı, hayatının en anlamlı maksadı olan Allah'ın (c.c.) marifetine ulaşması için daima canlı tutar.

Nursî'nin Makasıd-ı Kur'ân konusuyula doğrudan ilişkili olarak ele aldığı bir başka nokta daha vardır ki, o da Kur'ânî kıssalardır. Nursî'ye göre, Kur'ân kıssalarındaki hedef ibret almaktır. Kur'ân ukad-ı hayatiye hükmünde ve makasıd-ı Kur'âniyeden bir maksadına münasip noktaları intihap ve rapt-ı maksada ittisal ettiriyor. Kıssa ve ibret zihinde ve üslûpta taânuk ve müsahebet edebilirler. 83

Sonuç

Gerek **Makasid-ı Kur'ân** ve gerekse **Makasid-ı Şeria** konusu, Allah'ın kitabını tefsirde veya ilmî ahkâmın istinbatında tefsir ve fıkıh ulemasının takip etmesi gereken metodolojik esasların apaçık ortaya konmasına yardımcı olduğu için, daha fazla araştırılması gerekir.

Makasid-ı Kur'ân konusunda ulemanın zikrettiklerinden çıkarttığımız ve bizim için faydalı olan sonuçları tescil edebiliriz. Allah'ın tevfiğiyle derim ki:

Evvelâ: Makasid-ı Kur'ân konusu telif ve inceleme konuları gibi ulemanın dikkatini çekmediğinden, üzerinde ciddi araştırmalar yapılmadı. Ancak son yüzyıllarda Kur'ân ve tefsirle ilgili çalışmaların yanı sıra tebeî olarak ilgilendiler. Bunun sebebi, Müslüman ferdin davranış yönünü-ibadetler, muamelât ve cezalar... gibi ele alan Makasid-ı Şeria konusuna önem verip, Makasid-ı Kur'ân'ın ihmal edilmesidir. Bu konuda telif yapılmamış olmasının sebebi ulemanın bundan habersiz olmaları değildi; her birisinin şuurunda Makasid-ı Kur'ân mevcuttu. Bununla beraber, Makasid-ı Şeria, Makasid-ı Kur'ân'ın bir mütemmimidir.

Saniyen: Bazen makasid-ı Kur'ân, Kur'ân'ın tüm surelerini ve ayetlerini kapsamayacak şekilde ele alınıyordu. Ayrıca bu maksatlar, tefsir amelîyesinde nazarı itibare alınmadı ve Kur'ân-ı Kerim'i anlama metodunda bir kaide ve bir esas olarak değerlendirilmedi.

Salisen: Buraya kadar ki yapmış olduğumuz tahlilin hulâsası şudur: Ulema, tevhidin Makasid-ı Kur'ân'ın en büyüğü ve küllîsi olduğunda ittifak etmişlerdir. Ahireti ve haşiri ikinci küllî maksat ve nübüvveti de üçüncü küllî maksat olarak tanımlamışlardır. Bu üç maksat hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur. Aralarındaki fark, yalnızca ifade ve beyandaki üslûptadır. Bu maksatların tümünü, varlığı ve varlığın Yaraticısını doğru tasavvurun açıklanması diyebileceğimiz daha büyük bir maksat altında toplayabiliriz.

Makasid-ı Kur'ân konusunda [Nursî'nin düşüncelerini neticeler halinde şöyle sıralayabilirim:](#)

Evvelâ: Risale-i Nur'u araştırdıktan sonra, bu çalışma ile ulaşılan en temel sonuç şudur: Nursî'nin düşüncesinde, Makasid-ı Kur'ân merkezi bir noktayı temsil eder ki, Allah (c.c.)'ın kitabında zikredilen her mesele, her kıssa, her hâdise, her soru... onun etrafında döner. Her araştırmacının ve müfessirin veya Kur'ân-ı Kerim hakkında fikir beyan edecek her kişinin başlaması gereken temel nokta-i nazarı Makasid-ı Kur'ân oluşturur. Nursî, Makasid-ı Kur'ân'a çoğu müfessirin veremediği önemi vermeyi başardı ve onu daima dikkate aldı.

Saniyen: [Nursî](#), kendinden önce gelen ulemanın kararlaştırdığı küllî maksatları **-tevhid, nübüvvet, haşir ve adalet-** kabul eder. Buraya kadar yeni bir şey ilâve etmez. Fakat, doğrusunu söylemek gerekirse bu maksatları ilmî, aklî ve muknî bir üslûp ile ifade eder. Çağın söylemine uygun, yani, çağın insanların anladığı dil ve mantık ile, bu maksatların nasıl anlaşılması gerektiğini gösterir.

Nursî'yi modern çağın mütekellimi olarak tarif eden Dr. Muhsin Abdulhamid, bu tanımlamasında gerçekten doğru söyler. Kur'ânî maksatları değerlendirirken onları yalnızca Kur'ân'a bakış metodu olarak sunmaz. Aynı zamanda bu maksatları kullanarak insanları Kur'ân'ın hakkaniyetine imana davet eder. Daha doğrusu , Kur'ân'ı tanıtan gayet mahkem ve muknî bir üslûp takip eder. Kur'ân'a itirazların fazlaca düşünülmeden yapıldığı bu çağda, Kur'ân'ın hakkaniyetini savunmada güçlü deliller ve zırhlar hazırlar. Nursî bu ifade tarzını, dinsizliği reddetmede, onun çirkinliklerini ve tutarsızlıklarını göstermede ve bilim adı altında dinsizliği yayan modern medeniyetin fesadını ortaya çıkarmada kullanır.

Salisen: [Nursî](#)'nin makasit hakkındaki düşüncesinde tutarlı bir şekilde örülmüş, dakik bir şekilde formüle edilmiş bir ilişkiler ağı vardır, o da, bu maksatların, hem Kur'ân'ın bütününde ve aynı zamanda her suresinde ve hatta her ayetinde buluşmalarıdır. Yani, her bir ayet, bir veya birden çok Kur'ânî maksada icmalen veya tafsilan, sarahaten veya remzen delâlet eder. Böylece her bir ayet, merkezî bir mihrak veya göz bebeği gibi olur. "**Ve lillahi'l-meselü'l-a'lâ**" Bu metod uygulandığı takdirde, Kur'ânî nassın beyanında ve tefsirinde parçalanma engellenmiş olur. Böylece, Kur'ân'â muhatap olan kişi, Kur'ân'ın gayelerinden, hedeflerinden ve maksatlarından uzaklaşmadan muhatap olduğu için, bu maksatlar onun düşüncesinde, davranışlarında, değerlerinde ve hatta tüm insanî fâziletler örgüsünde açıkça izini ve tesirini gösterir.

Rabian: Ulema, vahdaniyet, nübüvvet ve haşır maksatlarını detaylı olarak ele aldılar. Fakat adalet maksadına ilk hakkını veren [Nursî](#)'dir. O, adaleti yalnızca teşri alanına hasretmez; onun âleme-i ekber olan kâinatın bedeninde ruh görevini yapan kevnî bir prensip olduğunu açıklar. Böylece adalet, kendini siyaset ve iktisat alanlarında gösterdiği gibi, ibadetlerde ve muamelâtta, itikatta ve davranışlarda da tecelli eder. İnsanın hayatında adaletin gerçekleşmesi gerekir, yoksa insanî nizam bozulur ve bu sonuçtan ancak insan kendisi zararlı çıkar.

BİBLİYOGRAFYA

1. *el-Hasenî, İsmail. Nazariyet'ul-Makasid inde İbni Âşûr (1995), el-Me'had'ül-Âlemî l'il-fikr'il-İslâmî, ABD.*
2. *el-Dehlevi, AhmedŞah Veliyyullah. el-Fevz'ul-Kebîr fî Usûl'il-Tefsir (1989), Dâr'u Kuteybiye, Beyrut.*
3. *el-Râzî, Fahrüddin Muhammed İbnu Umar. Mefâti'h'ul-Gayb (1981), Dâr'ul-fikr, Beyrut.*
4. *Rıza, Muhammed Raşit. Tefsir'ul-Kur'ân'il-Hakim (Tefsir'ul-Menâr olarak meşhurdur) (tarihsiz), Dâr'ul-Marifet, Beyrut.*

-
5. Rıza, Muhammed Raşit. *el-Vahy'ul-Muhammedî (1979), el-Mekteb'ul-İslâmî, Beyrut.*
 6. *el-Reysûnî Ahmed. Nazariyyet'ul-Makasîd Ind'el-İmam el-Şatıbî (1992), el-Dâr'ul-Âlemiyye l'il-Kitab'il-İslâmî, Riyat.*
 7. *el-Şatıbî ebu İshak İbrahim İbn Musa. el-Muvafakât, Ta'lik Muhammed Abdullah Duraz (tarihsiz), Dâr'ul-Marifet, Beyrut.*
 8. *İbn Âşûr, Muhammed el-Tahir. el-Tahrir v'el-Tenvir (1984), el-Dâr'ul-Tunusiye, Tunus.*
 9. *İbn Âşur, Muhammed el-Tahir, Makasîd'ul-Şeria (tarihsiz) el-Dâr'ul-Tunusiye, Tunus.*
 10. *İbn Abdusselam, Ebu Muhammed İzzeddin. Kavâid'ul-Ahkâm fi Masalih'il-Enâm (1990), Muesseset'ul-Reyyan, Beyrut.*
 11. *Abduh, Muhammed. Durûs min'el-Kur'ân (1984), Dâr'u İhyâ'il-Ulûm, Beyrut.*
 12. *el-Gazalî, Muhammed. el-Mahavir'ul-Hamse f'il-Kur'ân (1991), Dâr'ul-Kalem, Şam.*
 13. *el-Gazalî, Ebu Hâmid Muhammed İbn Muhammed. İhya-u Ulum'il-Din (tarihsiz), Dâr'ul-Marifet, Beyrut. İhya-u Ulûm'il-Dîn (1986), Dâr'ul-Kutub'il-İlmiyye, Beyrut.*
 14. *el-Gazalî, Ebu Hâmid Muhammed İbn Muhammed. Cevâhir'ul-Kur'ân (1981), Dâr'ul-Âfâk'il-Cedîde, Beyrut.*
 15. *el-Mevdudî, eb'ul-Alâ, el-Mustalahat'ul-Erbaa f'il-Kur'ân, tercüme, Muhammed Kâzim Sibak (1981), Dâr'ul-Kalem, Kuveyt.*
 16. *Nursî, Said. İşârât'ul-İcâz fi Mezân'il-İcâz, tahkik, İhsan el-Salihî (1994), Sözlükler, İstanbul.*
 17. *Nursî Said. el-Şuâât, tercüme, İhsan el-Salihî (1993), Sözlükler, İstanbul.*
 18. *Nursî, Said. Saykal'ül-İslâm, tahkik, İhsan el-Salihî (1995), Sözlükler, İstanbul.*
 19. *Nursî, Said. el-Kelimât, tercüme, İhsan el-Salihî (1992), Sözlükler, İstanbul.*
 20. *Nursî, Said. el-Lemeât, tercüme, İhsan el-Salihî (1993), Sözlükler, İstanbul.*
 21. *Nursî, Said. el-Mesnevî el-Arabî el-Nurî, tahkik, İhsan el-Salihî (1988), Matbaat'ul-Zehra, Musul.*

22. Nursî, Said. *el-Mektubât*, tercüme, İhsan el-Salihî (1992), Sözlükler, İstanbul.

23. Nursî, Said. *el-Melâhik*, tercüme, İhsan el-Salihî (1995), Sözlükler, İstanbul.

** Dr. al-Daghamin, 1962'de Amman'da doğdu. 1987'de Master, 1991'de Doktorasını tamamladı. Halen, Ehl-ul-Beyt Üniversitesi Ürdün şubesinde Bilimsel Araştırma ve Lisans Üstü Çalışmalar Bölümünde Dekan Yardımcısı olarak görev yapmaktadır.

2 İsmail El-Haseni, *Nazariyet'ül-Makasid İnde ibn Aşur* (1995), Uluslararası İslâm Düşüncesi Enstitüsü, Virginia, ABD.

3 AhmedŞah Veliyyullah Dehlevi, *El-Fevz'ül-Kebir Fi Usul'ül-Tefsir* (1989), Dar Kuteybe, Beyrut.

4 Fahreddin Muhammed Bin Ömer El-Razi, *Mefâtiḥ'ül-Ğayb*, (1981), Dâr'ul-Fikr, Beyrut.

5 Muhammed Reşid Rıza, *Tefsir'ul-Menâr* olarak bilinen *Tefsir'ul-Kur'ân'il-Hakîm* (tarihsiz), Dâr'ul-Marifet, Beyrut.

6 Muhammed Reşid Rıza, *El-Vahy'ül-Muhammedî* (1979), *El-Mekteb'ül-İslâmî*, Beyrut.

7 Ahmed el-Reysunî, *Nazariyyet'ül-Makasid ind'el-İmam el-Şatibî* (1922), Neşr'ul-Dar'ul-Âlemiyye l'il-Kitab'el-İslâmî, el-Riyad.

8 Ebu İshak İbrahim İbn-i Musa el-Şatibî, *el-Muvafekât*, Ta'lik Muhammed Abdullah Diraz (tarihsiz), Dâr'ul-Marifet, Beyrut.

9 Muhammed el-Tahir İbn Aşur, *el-Tahrir v'el-Tenvîr* (1984), *el-Dâr'ul-Tunusiye l'il-Neşr*, Tunus.

10 Muhammed el-Tahir İbn Aşûr, *makasid'ul-Şeria* (tarihsiz), *el-Dâr'ul-Tunusiye l'il-Neşr*, Tunus.

11 Ebu Muhammed İzzeddin İbn Abdusselam, *Kavaid'ül-Ahkâm fi Mesalih'il-Enâm* (1990) *Muesseset'ül-reyyan*, Beyrut.

12 Muhammed Abdul, *Durûs min'el-Kur'ân* (1984), Dâr'u İhya'il-Ulûm, Beyrut.

13 Muhammed el-Gazali, *el-Mehavir'ul-Hamse f'il-Kur'ân* (1991), Dâr'ul-Kalem,

Şam.

- 14 Ebu Hâmid Muhammed İbn Muhammed el-Gazalî, İhya-u Ulûm'il-Din (tarihsiz), Dâr'ul-Marifet, Beyrut; İhya-u Ulûm'il-Din (1986), Dâr'ul-Kutub'il-İlmiyye, Beyrut.
- 15 Ebu Hâmid Muhammed ibn Muhammed el-Gazalî, Cevâhir'ul-Kur'ân (1981), Dâr'ul-Afak'il-Cedîde, Beyrut.
- 16 Ebu'l-Alâ el-Mevdudî, el-Mustalahât'ul-Erbaa f'il-Kur'ân, tercüme, Muhammed Kâzım Sibak (1981), Dâr'ül-Kalem, Kuveyt.
- 17 Said Nursi, İşârât'ul-İ'câz fî Mezân'il-Îcâz, tahkik, İhsan Kasım el-Salihî (1994), Sözlere Yayınları, İstanbul.
- 18 Said Nursi, el-Şuâât, tercüme, İhsan el-Salihî (1993), Sözlere Yayınları, İstanbul.
- 19 Said Nursi, Saykal'ül-İslâm, tahkik, İhsan el-Salihî (1995), Sözlere Yayınları, İstanbul.
- 20 Said Nursi, el-Kelimât, tercüme, İhsan el-Salihî (1992), Sözlere Yayınları, İstanbul.
- 21 Said Nursi, Lemeât, tercüme, İhsan el-Salihî (1993), Sözlere Yayınları, İstanbul.
- 22 Said Nursi, el-Mesnevî el-Arabî el-Nurî, tahkik, İhsan el-Salihî (1988), Matbaat'ul-Zehrâ, Musul, sh. 380.
- 23 Said Nursi, Saykal'ül-İslâm, tercüme, İhsan el-Salihî (1992), Sözlere Yayınları, İstanbul, sh. 29-30
- 24 Said Nursi, el-Kelimât, tercüme, İhsan el-Salihî (1995), Sözlere Yayınları, İstanbul, sh. 523.
- 25 Nursi, el-Kelimât, sh. 466.
- 26 Nursi, el-Mesnevi, sh. 156.
- 27 Nursi, el-Mesnevî, sh. 229-230
- 28 Nursi, el-Kelimât, sh. 293.
- 29 El-Gazalî, İhya-u Ulûm'il-Dîn (1986), Dâr'ul-Kutub'il-İlmiyye, Beyrut. Cilt 4, sh, sh. 361-364.
- 30 Nursi, İşârât'ul-İ'câz fî Mezân'il-Îcâz
- 31 Nursi, Saykal'ül-İslâm, sh. 5

-
- 32 Bkz. Nursî, *İşârât'ül-l'câz*, sh. 230; *el-Mektubât*, sh. 492; *Saykal'ül-İslâm*, sh. 29
- 33 Nursi, *Saykal'ül-İslâm*, sh. 120
- 34 Nursi, *işârât'ül-l'câz*, sh. 24
- 35 Nursi, *el-Mesnevî*, sh. 401.
- 36 Nursi, *Saykal'ül-İslâm*, sh. 121-134.
- 37 "Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka ilâhlar olsaydı, ikisi de harap olup giderdi." *Enbiya Sûresi*, 21:22.
- 38 Nursi, *Saykal'ül-İslâm*, sh. 135-158.
- 39 Bu maksadı açıklamak için Nursi, "*Haşir Risalesi*" adı altında "*Sözler*" kitabının *Onuncu Söz bölümünü teşkil eden müstakil bir risale yazdı.*
- 40 Nursi, *Saykal'ül-İslâm*, sh. 159-161
- 41 Nursi, *Şuaât*, sh. 231-232,235.
- 42 Nursi, hayatının ilk devresinde yazmış olduğu "*Muhakemat*" adlı eserinde *Makasid-ı Kur'ân'ın dördüncüsü olan adalet konusundaki çalışmasını tamamlamadı. Daha sonraki telifatında bu maksadı adalet ve ubudiyet diye adlandırdı ve öylece de izah etti.*
- 43 Ahmed el-Rahsuni, *Nazariyyet'ül-Makasid İnde el-İmam el-Şatıbî (1992)*, *Neşr el-Dâr el-Alemiye l'il-Kitab'ül-İslâmi*, Rıyad, bkz. sh. 6-7.
- 44 Rıza, *el-Vahy el-Muhammedî*, sh. 259.
- 45 Nursi, *el-Lemaât*, sh. 525-526.
- 46 Nursi, *el-Melâhik*, sh. 74.
- 47 Nursi, *Saykal'ül-İslâm*, bkz. sh. 439,525, 527.
- 48 Nursi, *el-Mektubât*, sh. 604
- 49 Nursi, *Saykal'ül-İslâm*, bkz. sh. 358-359.
- 50 Nursi, *Saykal'ül-İslâm*, sh. 466.

-
- 51 Nursi, *el-Mektubât*, sh. 608
- 52 Nursi, *el-Mektubât*, sh. 68
- 53 Nursi, *İşârât'ül-İ'câz*, sh. 32.
- 54 Nursi, *el-Şuaât*, sh. 287. Ayrıca bkz. *el-Mesnevi el-Arabî el-Nurî*, sh. 90-91, 99-100.
- 55 Nursi, *el-Şuaât*, sh. 299.
- 56 Nursi, *el-Şuaât*, sh. 667.
- 57 Nursi, *Saykal'ül-İslâm*, sh. 51
- 58 Nursi, *el-Melâhik*, sh. 368.
- 59 Nursi, *el-Melâhik*, sh. 161. Ayrıca bkz. *el-Mesnevi el-Arabî el-Nurî*, sh. 405.
- 60 Nursi, *el-Melâhik*, sh. 373.
- 61 Nursi, *el-Lemeât*, sh. 523-527.
- 62 Nursi, *İşârât'ül-İ'câz*, sh. 53.
- 63 Nursi, *el-Mesnevî el-Arabî el-Nurî*, sh. 356.
- 64 Nursi, *el-Mesnevî el-Arabî el-Nurî*, sh. 230.
- 65 Nursi, *el-Mesnevi el-Arabi el-Nurî*, sh. 70.
- 66 Nursi, *el-Mesnevi el-Arabi el-Nurî*, sh. 208.
- 67 Burada "küçük Kur'ân" ifadesi "kısa Kur'ân" anlamında kullanılmıştır.
- 68 Nursi, *"el-Kelimât*, sh. 459-460.
- 69 Nursi, *el-Kelimât*, sh. 432.
- 70 Nursi, *el-Kelimât*, sh. 433-434.
- 71 Nursi, *İşârât'ül-İ'câz*, sh. 24.
- 72 Nursi, *"İşârât'ül-İ'câz"*, sh. 45.
- 73 Nursi, *el-Kelimât*, sh. 481-482.

-
- 74 Nursi, *İşârat'ül-İ'câz*, sh. 24
- 75 Nursi, *İşârat'ül-İ'câz*, sh. 23-24.
- 76 Nursi, "İşârat'ül-İ'câz, sh. 45.
- 77 Nursi, *İşârat'ül-İ'câz*, sh. 40.
- 78 Nursi, *İşârat'ül-İ'câz*, sh. 24.
- 79 Nursi, *İşârat'ül-İ'câz*, sh. 177, 225.
- 80 Nursi, *Saykal'ül-İslâm*, sh 92-93
- 81 Nursi, *el-Şuâât*, sh. 310-311; *el-Kelimât*, sh. 532-533; *el-Mesnevî*, sh. 339,458.
- 82 Nursi, *el-Kelimât*, sh.496; *el-Mesnevî*, sh. 93.
- 83 Nursi, *Saykal'ül-İslâm*, sh. 81.